

Azərbaycan Respublikası

Təhsil Nazirliyi

**Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna investisiya
qoyuluşlarının və dövlət tənzimlənməsi məsələlərinin
müasir vəziyyəti**

Səma Əmrahova

UNEC SABAH

Azərbaycan Dövlət iqtisad Universiteti

May 2018

TƏŞƏKKÜRLƏR...

Əvvəlcə, mənim buraxılış işimin hazırlanmasında böyük əziyyəti olan elmi rəhbərim Səbuhi Tanrıverdiyevə təşəkkürümü bildirirəm. Onun məni yönləndirməsi, məsləhətləri nəticəsində buraxılış işimi uğurla sonlandıra bildim. Nə zaman ehtiyacım olsa, həmin anda öz köməkliyini məndən əsirgəmədi. Növbəti təşəkkürüm isə canım bacım Sədan Əmrahovayadır ki, özü tələbə olmasına baxmayaraq, dəstəyini, köməkliyini məndən əsirgəmədi ki, uğurlu nəticə ilə sonlandırım.

XÜLASƏ

Müasir iqtisadi şəraitdə Azərbaycan iqtisadiyyatının və dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsasında neftdən gələn gələr təşkil edir. Dövlət büdcəsinin və Azərbaycan iqtisadiyyatının neftdən olan asılılığının aradan qaldırılmasında qeyri-neft sektorlarının inkişafı mühim əhəmiyyət kəsb edir. Son dövrlərdə büdcə gəlirlərinə nəzər salsaq görürük ki, artıq büdcə gəlirlərinin tərkibində neft gəlirləri ilə yanaşı, qeyri-neft sahələrindən də gəlirlər daxil olmaqdadır. Bunun da əsas səbəbi kimi dövlət səviyyəsində aparılan uğurlu siyasəti misal göstərə bilərik. Qeyri-neft sahələrinin inkişafını əsas prioritet kimi qəbul edən respublikamız bu sahələrin inkişafına xüsusi diqqət ayırmaqla qeyri-neft sektorunun ayrı-ayrı sahələri üzrə investisiya siyasətini uğurla davam etdirməkdədir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə qeyri-neft sektorunun əsas həlqələrindən biri olan turizm sahələrinə investisiya qoyuluşu əsas prioritet kimi qəbul edilmişdir. Bu isə bir daha sübut edir ki, ölkəmizdə qeyri-neft sahələrinə investisiya qoyuluşları kifayət qədər sürətlənmiş və bu sahələrə investisiya qoyuluşlarının əhəmiyyətinin əhatəli təhlil və tədqiq olunması kifayət qədər zərurilik daşımaqdadır.

Açar sözlər: investisiya, daxili investisiya, xarici investisiya, investisiyanın dövlət tənzimlənməsi, qeyri-neft sektoru.

MÜNDƏRİCAT

XÜLASƏ.....	3
GİRİŞ.....	5
FƏSİL I. MİLLİ İQTİSADİYYATA İNVESTİSİYA	
QOYULUŞLARININ TƏSİRİ İMKANLARININ	
QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	7
1.1. Milli iqtisadiyyatın inkişafında daxili və xarici investisiya	
qoyuluşlarının əhəmiyyəti.....	7
1.2. Milli iqtisadiyyata investisiya qoyuluşlarının dövlət	
tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri	15
1.3. İnvestisiya qoyuluşlarının dövlət tənzimlənməsi sahəsində dünya	
təcrübəsi	28
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA NEFT VƏ QEYRİ-NEFT	
SEKTORLARINA İNVESTİSİYA QOYULUŞLARININ DÖVLƏT	
TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ, ƏSAS	
İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI.....	42
2.1. Azərbaycanda neft və qeyri-neft sektorlarına investisiya	
qoyuluşlarının müasir vəziyyətinin kompleks təhlili.....	42
2.2. Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının dövlət	
tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri	50
2.3. Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının	
tənzimlənməsinin hüquqi təminatı və onun təkmilləşdirilməsi	
istiqamətləri.....	57
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	63
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SIYAHISI.....	67

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan iqtisadiyyatı hazırki dövrdə yüksəliş dövrünü yaşayır. Əminliklə qeyd etmək olar ki, ölkəmizin iqtisadi potensialı ölkədən kənarda da ciddi layihələr həyata keçirmək imkanına malikdir. Belə ki, iqtisadi yüksəliş dövründə kapital ixracı daha effektiv olur. Bunun səbəbi odur ki, iqtisadi yüksəliş dövründə ölkədəki məşğulluq yüksək həddə çatır və investisiyanın azaldılması konyunkturanın həddindən artıq inkişafına mane olur. Buna görə də, kapital ixracı siyasəti elə aparılmalıdır ki məşğulluq aşağı düşməsin və milli gəlir azalmasın.

Dünya kapital bazarında olan vəziyyət deməyə əsas verir ki, xarici investisiyalar uğrunda rəqabət yaxın illərdə əhəmiyyətli dərəcədə kəskinləşəcəkdir. Maliyyə ehtiyatları məhdud olan ölkələrin mövcudluğu şəraitində kapital bazarında, xarici kapitalın cəlb edilməsi uğrunda rəqabət aparanların sayı getdikcə artmaqdadır. Gözləniləndir ki, kapitalın idxalçılarının əhatə dairəsi iqtisadiyyatın bazar transformasiyasını intensiv həyata keçirən (dövlət sektorunun və iqtisadiyyata birbaşa dövlət müdaxiləsinin zəiflədilməsi, sahibkarların fəaliyyəti üçün maneələrin kəskin azaldılması, kiçik və orta biznesin stimullaşdırılması, mükəmməl təsərrüfatçılıq qanunvericiliyinin hazırlanması və s.) ölkələr hesabına genişlənəcəkdir. Bu, son nəticədə investisiya iqlimini yaxşılaşdıracaq və nəhayət, Azərbaycan üçün rəqabət şəraitini çətinləşdirəcəkdir. Bundan əlavə, Azərbaycanın potensial rəqibləri öz mövqelərini möhkəmləndirmək üçün xüsusi tədbirlər həyata keçirə bilərlər. Burada, hər şeydən əvvəl, aşağıdakıları göstərmək olar: investisiya rejiminin ümumi liberallaşması da daxil olmaqla, xarici investisiyalar üçün iqtisadiyyatın maksimal dərəcədə açıqlığı, xarici

firmaların fəaliyyətindəki məhdudiyyətlərin əksəriyyətinin aradan götürülməsi, milliləşdirmə və mülkiyyətin müsadirə edilməsinə qarşı hüquqi zəmanətin verilməsi və s.

Yuxarıda qeyd olunanlar əsasında deyə bilərik ki, dissertasiya işinin mövzusu kifayət qədər aktualdır və bu sahənin tədqiqi məsələyə kompleks yanaşmanın olmasını tələb edir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının və dövlət tənzimlənməsi məsələlərinin müasir vəziyyətinin tədqiq olunmasıdır. Bu vəzifənin icrası aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi hesabına həyata keçirilə bilər:

- Milli iqtisadiyyatın inkişafında daxili və xarici investisiya qoyuluşlarının əhəmiyyəti təhlil olunur;
- Milli iqtisadiyyata investisiya qoyuluşlarının dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri tədqiq olunur;
- İnvestisiya qoyuluşlarının dövlət tənzimlənməsi sahəsində dünya təcrübəsi tədqiq olunur;
- Azərbaycanda neft və qeyri-neft sektorlarına investisiya qoyuluşlarının müasir vəziyyətinin kompleks təhlil olunur;
- Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri təhlil olunur.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları. Tədqiqatın nəzəri əsasını kapital ixracının yaranma tarixi, normativ-hüquqi bazası, Azərbaycandan kapital ixracının kompleks qiymətləndirilməsi barədə məlumatlar təşkil edir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını kapital ixracına dair Azərbaycanın rolunun artırılması, onun inkişaf perspektivlərinin istiqamətlərinin təhlili təşkil edir.

Tədqiqat işində müqayisə, iqtisadi təhlil, müqayisəli təhlil metodlarından və s. üsullardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqat işinin predmetinin əsasında qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının tədqiqi dayanır. Tədqiqat işinin obyektində isə Azərbaycan qeyri-neft sahələrinə investisiya qoyuluşu və bu sahənin dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərinin tədqiqi dayanır.

İşin həcmi ilə strukturu. Buraxılış işində giriş, 2 fəsil, 6 yarım-fəsil, nəticə və təkliflər bölməsindən və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

FƏSİL I. MİLLİ İQTİSADİYYATA İNVESTİSİYA QOYULUŞLARININ TƏSİRİ İMKANLARININ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.

1.1. Milli iqtisadiyyatın inkişafında daxili və xarici investisiya qoyuluşlarının əhəmiyyəti

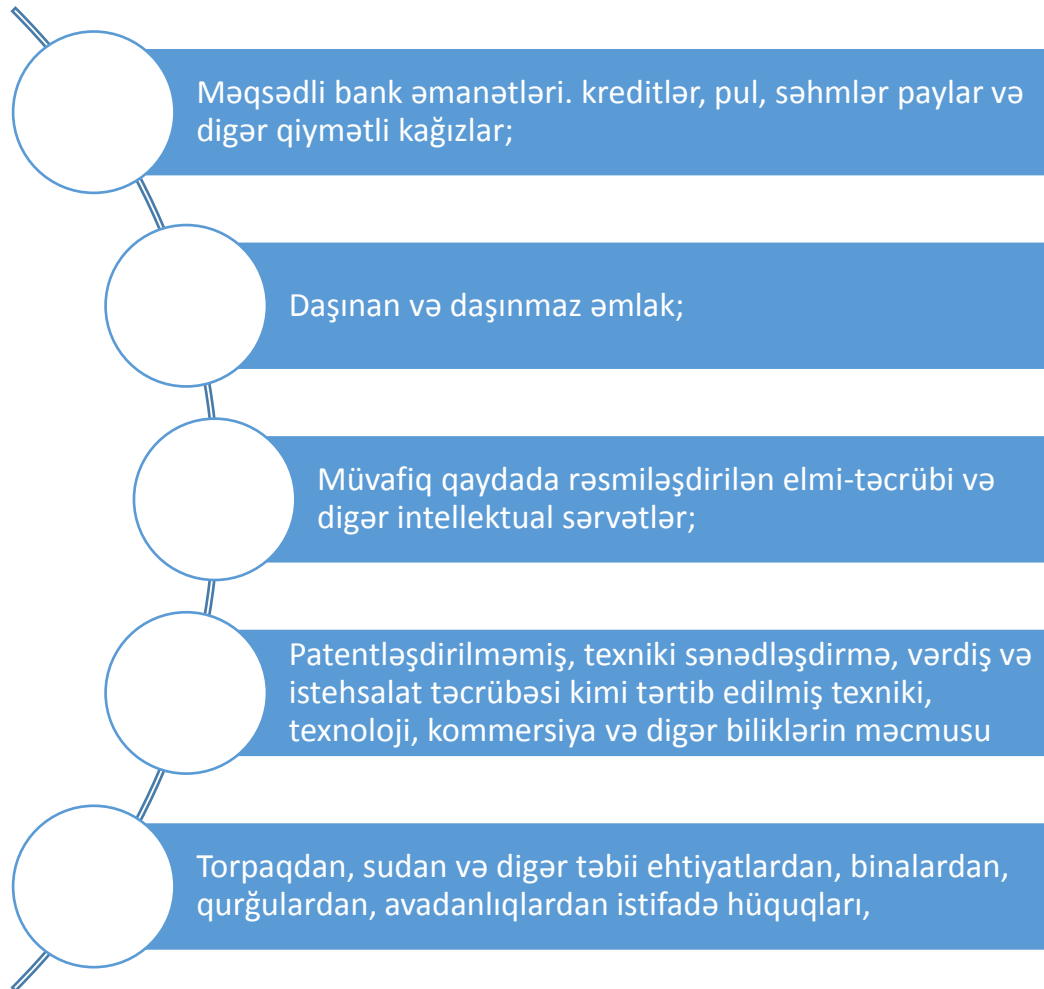
İqtisadiyyatın sürətli inkişafına təkan verən əsas amillərdən biri də investisiyaların iqtisadiyyata cəlb edilməsinin təmin olunmasıdır. İnvestisiya mühitinin genişləndirilməsi, istehsal proseslərinə daxili və xarici investisiya qoyuluşlarının artırılması ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühim mərhələ hesab olunur. Belə ki, istehsala maliyyə axınlarının cəlb olunması istehsalı sürətləndirməklə yanaşı, bazara məhsul yeridilişinin artırılmasına, məhsulun çoxsaylı olmasının təmin

olunmasına, eyni zamanda rəqabətin sürətlənməsinə, həmçinin də əhali qruplarının sosial inkişafının yüksəlməsinə səbəb olur. Belə ki, istehsal sahələrinə daxili və xarici investisiyaların cəlb olunması yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb olur ki, bu da məşğulluğun təmin olunmasında əsas vasitələrdən hesab olunur. Bütün bu dediklərimiz o anlama gəlir ki, iqtisadiyyatın inkişafında investisiya qoyuluşlarının əhəmiyyəti kifayət qədər yüksəkdir. Elə isə, investisiya dedikdə nə başa düşülür və hansı formalarda təzahür edir?

İnvestisiya latın sözü olan “invest” sözündən götürülmüşdür. Hərfi tərcüməsi “geyindirirəm” deməkdir. İqtisadi mənasına görə isə investisiya dedikdə, hər hansı iqtisadi fəaliyyət növünə mənfəət və yaxud da qazanc əldə etmək məqsədilə uzunmüddətli dövrü əhatələyən müddətə qoyulmuş maliyyə vəsaitlərinin məcmusu, eləcə də intellektual və maddi sərvətlərin cəmi başa düşülür. İnvestisiya hesab oluna bilən əsas vəsaitlər aşağıdakı sxem vasitəsilə əhatəli təhlil oluna bilər (Allahverdiyev,2003:70).

Sxem 1.1.

Əsas investisiya mənbələri

Mənbə: Allahverdiyev H.B., Məmmədov Z.T. İnvestisiya proseslərinin tənzimlənməsi. Bakı, "Qafqaz evi" nəşriyyat evi, 2003 kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Sxem 1.1-dən də göründüyü kimi əsas investisiya mənbəyi kimi, məqsədli bank əmanətləri, kreditlər, pul, səhmlər, paylar və başqa qiymətli kağızlar, daşınan və daşınmaz əmlak, eləcə də müvafiq qaydada təsdiqlənmiş elmi-təcrübi və digər intellektual sərvətlər əsas götürülür.

İstehsal sahələrinə yatırılmış investisiyalar iki əsas qrupa bölünür. Həmin qruplar aşağıdakılardan ibarətdir:

- Daxili investisiyalar;
- Xarici investisiyalar.

Daxili investisiyalar dedikdə, istehsal sahələrinə daxili mənbələr hesabına resurs qoyuluşu prosesi başa düşülür. Belə ki, burada resurs mənbəyi və yaxud da investisiya predmeti kimi yerli sahibkarlar və yaxud da dövlətin özü dayana bilər. daxili investisiyalar da iqtisadiyyatın inkişafında əsas vasitələrdən biri hesab olunur. Belə ki, daxili investisiyaların istehsalə cəlb edilməsi maliyyə axınlarının ölkə həddləri daxilində hərəkətinə səbəb olur, eyni zamanda da istehsal prosesinin sürətlənməsinə. İqtisadi rifahə özünün müsbət töhvəsini vermiş olur.

Xarici investisiyalar dedikdə isə, xarici maliyyə resurslarının ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunması prosesi başa düşülür. bu halda isə xarici sahibkarlar ölkəyə sürətli axını baş vermiş olur. Xarici investisiya qoyuluşları da daxili istehsalın sürətlənməsinə. İqtisadi artımın sabitliyinin qorunmasına müsbət təsir edir.

Beynəlxalq kapital axınlarının ən geniş tərif, bir ölkənin xarici qaynaqlardan ödəməsinə təmin edə biləcək və iqtisadi cəhətdən onu milli aktivlərə əlavə edə biləcək maliyyə, texnoloji, informasiya və xidmət qaynaqlarıdır. Xarici kapitaldan istifadə etmək dedikdə, həmin ölkənin kapitalından deyil, digər ölkələrdən cəlb edəcəyi kapitallar nəzərdə tutulur. Bu qaynaq dünyanın hər hansı bir ölkəsindən - həmin ölkənin mərkəzi və ya regionundan gələ bilər. Yəni, həmin kapital bu ölkənin və mərkəzin milli aktiv deyil. Digər bir ölkədən, digər şəxslərdən, təşkilatlardan, dövlətlərdən və investorlardan müvəqqəti və ya daimi olaraq qoşulan xarici şəxs, həmin ölkənin vətəndaşlarıdır. Bu xarici aktiv gəlidi yerdə ya davamlı qalır, ya damüvəqqəti olaraq qalır. Bu aktivin istifadəsindən əldə olunan gəlirlər xaricə köçürülə bilər və ya mövcud kapitalla əlavə edilə bilər və bu ölkədə investisiyaları artırıla bilər.

Kapital ixracının aşağıdakı inkişaf mərhələlərini qeyd etmək olar:

- I mərhələ - “kapital ixracının yaranma mərhələsi”, XVII-XVIII əsrin əvvəllərindən XIX əsrin sonuna qədər. Bu dövrdə kapital ancaq bir istiqamətdə - metropoliyalardan müstəmləkə istiqamətində hərəkət edərək məhdud, təsadüfi xarakteri daşıyırdı.
- II mərhələ - “kapitalın ixracı mərhələsi”, XIX əsrin axırlarından XX əsrin ortasına qədər. Bu mərhələdə kapital ixracı həm sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr arasında, həmçinin də sənayecə inkişaf edən ölkələrlə inkişaf etməkdə olan ölkələrin arasında baş veribdir.
- III mərhələ - XX əsrdə 50-60-cı illərdən etibarən indiyə kimi davam edir , “kapitalın beynəlxalq miqrasiyası” adlanır ki, onun da səbəbləri :

a) Birinci olaraq, kapitalın ixracı yalnız sənayeləşmiş ölkələr deyil, bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələr tərəfindən də həyata keçirilir.

b) İkincisi, ölkələr həm ixracatçı və həm idxalçılar olaraq çıxış edirlər.

c) Üçüncüsü, kapital ixracı öz böyüklüyünə görə kapitalın əks hərəkətini (kredit üçün faizlər, sahibkarın mənfəəti, səhmlər üçün dividendlər formasında) meydana gətirir.

İnvestisiya məqsədilə bir ölkədən başqa ölkəyə gedən sərmayənin tarixi XVI əsrə qədər uzanır. Bu əsrdə İngiltərədə yaradılan Fuggers of Augsburg investisiya evi Şimali və Mərkəzi Almanıyanın mis mədənləri ilə Macarıstandakı gümüş mədənlərini işlədirdi. XVIII əsrə doğru isə Antverpen və Amsterdam şəhərləri dünyanın ən böyük iki kapital mərkəzi halına gəldi. Beləliklə, Hollandiya bu əsrdə xarici investisiyaların ən çoxuna malik ölkə mövqeyinə gəldi. Ancaq Napoleon rəhbərliyi ilə edilən müharibələr sonrası bu sahədəki liderlik də İngiltərənin əlinə keçmiş oldu. Bu dövrdə İngiltərədən xaricə gedən

kapitalın miqdarı bir ara milli gəlirin 7%-inə qədər yüksəlmişdi. (Bayramov, 2009: 1)

XIX əsrin birinci yarısına gəldikdə isə İngiltərənin ehtiyac duyduğu xammal, mədən və neftin əldə edilməsi üçün müstəmləkə investisiyaları, bu əsrin ikinci yarısında, sürətlə sənayeləşən Fransa və Almaniya kimi digər qərb ölkələrdə də olmuşdur. Beləliklə, sənaye istehsalına keçən Avropa dövlətlərinin ehtiyacları olan xammalla təmin edən ucuz iş gücü və təbii sərvətlərə malik dövrün müstəmləkə dövlətləri və az inkişaf etmiş müstəqil ölkələri cəlbedici investisiya sahələrinə çevrilmişdir.

Bu proses, ABŞ-ın da xarici kapital qoyuluşu edən ölkələr arasına daxil olması 1929-30-cu illərdə Dünya iqtisadi böhranına qədər davam etmiş və sonra xarici kapital qoyuluşu edən ölkələrin bu investisiyalarını ləğv etməyə yönəlməsi yavaşlamağa başlamışdır (Богуславский 1996:106).

1950-ci illərə qədər meydana gələn kapital hərəkətləri, adətən, portfel investisiyaları şəklində baş vermişdir. Ancaq bu vəziyyət İkinci Dünya Müharibəsindən sonra geri qayıdaraq kapital hərəkətlərinin daha çox birbaşa xarici investisiyalar şəklində aparılması nəticəsində ortaya çıxmasına gətirib çıxarmışdır. Az inkişaf etmiş ölkələrin daha çox xarici investisiya çəkmə səyləri ilə transmilli şirkətlərin bu prosesdəki rolu böyük olmuşdur. Az inkişaf etmiş ölkələr sənayeləşmiş ölkələrə xammal ixrac edib, müxtəlif sənaye məhsulları və kapital malları idxal etmə formasındakı bu vəziyyətdən qurtula bilmək üçün, bərabərində təşəbbüs bacarığı, texnologiya, idarəetmə bacarığı və marketinq strategiyaları kimi istehsal amillərini gətirən xarici kapital hərəkətlərinə isti baxmağa başlamış və ölkələrinə daha çox xarici kapital investisiyaları çəkmək üçün vergi sərbəstliyi və subsidiyalar kimi təşviq siyasətləri ilə xarici sərmayə üçün uyğun bir şərait yaratmağa çalışmışdılar.

Beləliklə, bu dövrdə inkişaf edən dövlətlərin maliyyə bazarlarına girişi məhdud qalarkən, bu ölkələrə olan kapital hərəkətləri də məhdud qalmışdır.

Kapital hərəkətlərində dövrlər etibarilə tənəzzüllərin və artımların mövcud olduğu tsiklik bir proses baş vermişdir. 1970-ci illərdən etibarən inkişaf etməkdə olan ölkələrə yönələn kapital hərəkətləri 1980-ci illərə gəldikdə tərsinə fırlanmağa başlamışdır. 1990-cı illərdə isə daha böyük ölçüdə bir canlanma və tərs dönüş baş vermişdir.

İkinci dünya müharibəsindən 1970-ci illərə qədərki dövr ərzində istifadə edilən yeni texnologiyalar ilə istehsalda səmərəliliyin artması, xammal qiymətlərinin ucuzlaşması, beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə aparılan yardımlar və Bretton-Vuds konfransında alınan qərarlar çərçivəsində inkişaf etmiş ölkələrdə keçirilən beynəlxalq institusional tədbirlərin nəticəsində sözügedən ölkələrdəki rifah səviyyəsi artmışdır və bu ölkələr 1970-ci illərin əvvəllərinə qədər iqtisadi genişlənmə prosesi yaşamışdılar. Ancaq 1970-ci illərə gəldikdə, istifadə edilən istehsal texnologiyalarının əməyin məhsuldarlığını artırmadakı uğuru aşağı düşmüş, xammal qiymətləri artmağa başlamış və buna bağlı olaraq da gəlir nisbətləri də aşağı düşmüşdür. Gəlir səviyyələrində baş verən bu azalma investisiyaların da azalmasına, beləliklə, böyümə dərəcələrinin aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur.

Bretton-Vuds konfransı ilə yenidən qurulan dünya iqtisadiyyatının bu yeni quruluşu və buna uyğun olaraq hazırlanan kapital hərəkətləri 1970-ci illərdə baş verən iqtisadi böhranın altından qalxmayaraq çökmüşdür. Bretton-Vuds sisteminin dağılması dünya iqtisadiyyatında, eyni zamanda da sərmayenin beynəlxalq hərəkətlərində böyük dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra təxminən dördə bir əsr davam edən sürətli inkişaf və tərəqqi dövrü, 1971-ci ildə dollar - qızıl

əlaqəsinin qopması ilə birlikdə Bretton-Vuds Sisteminin süqutu və kapitalist sistemlərin böhrana daxil olması ilə nəticələnmişdir. 1970-ci illərdə Bretton-Vuds Sisteminin süqutundan sonra faiz-məzənnə arbitrajına əsaslanaraq ən yüksək real gəlir əldə etmək məqsədilə bir ölkədən digərinə asanlıqla sürüşə bilən kapital hərəkətləri artmış və zamanla, yalnız inkişaf etməkdə olan ölkələri deyil, sənayeləşmiş ölkələri də təhdid etməyə başlamışdır.

Baş verən qloballaşma faktının ən bariz xüsusiyyətlərindən biri də; Dünya iqtisadiyyatının ən mühüm faktlarından biri olan faiz-məzənnə arbitrajından istifadə edərək qazanc əldə etmək məqsədilə bir ölkədən digərinə asanlıqla və ani bir şəkildə hərəkət edən kapital axınlarının 1970-ci illəri'n əvvəlində Bretton-Vuds sisteminin dağılması ilə ortaya çıxması olmuşdur. İnkişaf etmiş ölkələrdəki investorlar 1970-ci illərin ikinci yarısında yaranmağa başlayan böhranın təsiri ilə real investisiyalardan uzaqlaşaraq, maliyyə investisiyalara yönəlmişdilər.

İnkişaf etməkdə olan ölkələr 1980-ci illərin ilk illərindən etibarən xarici borc ödəmələrində problemlər yaşamağa başlaması bu ölkələrin dövlət kəsirlərini dərinləşdirmiş və makro iqtisadi strukturlarının pozulmasına səbəb olmuşdur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə baş verən bu böhran bütün dünyada iqtisadi bir ləngiməyə səbəb olmuş, beynəlxalq faizlər də sürətlə artmışdır. Bu dövrdə inkişaf etməkdə olan ölkələr digər şokların təsirini azaltmaq üçün birbaşa xarici borclanmaya getmək əvəzinə, ehtiyac duyulan pul vəsaitlərinin birbaşa xarici investisiyalar ilə portfel investisiyaları şəklində ölkəyə gəlməsini təmin etmək məqsədi ilə təşviq edici siyasətlər həyata keçirməyə başlamışdılar.

1.2. Milli iqtisadiyyata investisiya qoyuluşlarının dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri

Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsi sisteminin normativ hüquqi bazası Azərbaycan Respublikasının Konsititusiyasından, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsindən, “Gömrük Tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunundan, Azərbaycan Respublikasının başqa qanunvericilik aktlarından (Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanları, Nazirlər Kabinetinin, iqtisad inkişaf Nazirliyi və Dövlət Gömrük Komitəsinin qərar və sərəncamları), o cümlədən respublikamızın iştirakçısı olduğu dövlətlərarası sazişlərdən və beynəlxalq müqavilə və konvensiyalardan ibarətdir. Respublikamızın dövlətlərarası müqavilələrində və beynəlxalq konvensiyalarda məəyyən edilən qaydalar Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi və idxal-ixrac əməliyyatlarının dövlət tənzimlənməsi sahəsində Azərbaycan Respublikasında müxtəlif normativ - hüquqi aktları ilə nəzərdə tutulmuş qaydalarla ziddiyyət təşkil edərsə, bu halda dövlətlərarası və beynəlxalq müqavilələrin qaydalarına üstünlük verilir və onlar tətbiq olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1994-cü il 10 yanvar tarixli 91 sayılı “Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətdə səmərəliliyinin artırılmağı tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikasında idxal və ixrac əməliyyatlarının dövlət tənzimlənməsi haqqında Fərmanı; “Azərbaycan Respublikasında azad ticarət haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 aprel 1994-cü il tarixi 125 sayılı Sərəncamı; Azərbaycan Respublikası başçısının 1996-cı il 17 dekabr tarixi, 520 sayılı “Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin tənzimlənməyinin təkmilləşdirilməyi haqqında” fərmanı; Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli 609 nömrəli

“Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin lap da liberallaşdırılması haqqında” qərarı imzalandı.

Müvafiq qanun və qaydalar Nazirlər Kabinetinin, İqtisadiyyat Nazirliyinin və Dövlət Gömrük Komitəsinin tərəfindən qəbul edilmişdir. Əsas fəaliyyət bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun olaraq ticarət liberallaşdırılmasıdır.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının bütün rezidentlərinin idxal-ixrac əməliyyatları “Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin liberallaşdırılmağı haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixi Sərəncamıyla təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatlarının tənzimlənməsi qaydaları” ilə tənzimlənir.

Bu qaydalarla əhatə olunmayan digər idxal və ixrac əməliyyatları bütün sakinlər tərəfindən azad şəkildə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində mülkiyyət formasından bağlı olmayaraq, bütün investisiyaların, həmçinin xarici investisiyaların qorunmasına dövlət təminatı verilir. Bütün investorlar, o cümlədən xarici investorlar bərabər hüquqi rejimlə təmin olunurlar. İnvestisiya əvəzsiz olaraq milliləşdirilə, rekvizisiya edilə bilməz. Bu kimi tədbirlərin tətbiqi investorlara vurulmuş zərərin tam şəkildə ödənilməsi şərtilə, yalnız qanunvericilik aktları əsasında həyata keçirilə bilər. Ölkə ərazisində investisiyalar sığortalana bilər, qanunvericiliklə nəzərdə tutulan halarda isə hökmən sığortalanmalıdır.

Xarici investisiyaların hüquqi tənzimlənməsi sistemi özündə milli-hüquqi və beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməni birləşdirir.

Xarici investisiyaların hüquqi tənzimlənməsi xarici investisiya resurslarının mülkiyyət forması ilə müəyyən olunur. Beynəlxalq investisiya prosesində iki növ xarici investisiyalaşdırma fərqləndirilir: dövlət və qeyri-dövlət.

Dövlət xarici investisiyalaşdırma, beynəlxalq borc, kredit və s. razılaşmalar şəklində həyata keçirilir və bir qayda olaraq, investisiyanın infrastruktura yönəldilir. Bu halda beynəlxalq hüququn subyektləri-dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar, onların institutları, məsələn, Ümumdünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu - arasında münasibətlər yaranır. Bu münasibətlər dövlət mülkiyyəti əsasında qurulur. Dövlət mülkiyyəti obyektlərin suverenliyi halında beynəlxalq hüquqda xüsusi statusa malik olur. Bu halda, mülkiyyət qorunur və beynəlxalq-hüquqi məsuliyyət hallarını nəzərə almasaq, milliləşdirmə, rekvizisiya və digər bu kimi tədbirlərə məruz qala bilməz. Beləliklə, xarici investisiyalaşdırmanın bu növü yalnız beynəlxalq razılaşma formasında tənzimlənməlidir. Bu razılaşma isə iki dövlət arasında olduğu kimi, dövlət və beynəlxalq təşkilat arasında ola bilər.

Xüsusi xarici investisiyalaşdırma fiziki və hüquqi şəxslərin mülkiyyəti olan birbaşa, kredit və portfel investisiyaları formasında həyata keçirilir. Xüsusi xarici investisiyalaşdırmanın tənzimlənməsi ilə müqayisədə daha mürəkkəbdir. Belə ki, o, milli-hüquqi və beynəlxalq-hüquqi tənzimlənmənin birləşməsi vasitəsilə həyata keçirilir. Bu baxımdan xüsusi xarici investisiyaları stimullaşdırmaq üçün qanunvericilik səviyyəsində aşağıdakıları müəyyənləşdirmək və həyata keçirmək təklif olunur: mülkiyyətin bütün formaları üçün eyni şərait və təminat; mülkiyyət hüququnun qorunması; xarici investisiyalar üçün hüquqi rejim və təminat; qanunvericiliyin sabitliyi və şəffaflığı; xarici investorların dövlət orqanlarının qeyri-qanuni hərəkətlərindən qorunması.

Ölkələrdə həyata keçirilən investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti investisiya bazarının genişlənməsi və inkişafı ilə daha da aydın şəkildə görünməyə başlayır. Dünya üzrə investisiya bazarının formalaşması və inkişafı dünyanın bir çox ölkələrinin iqtisadiyyatının çiçəklənməsinə

yardım etmişdir. Bununla belə, dünya investisiya bazarı hələ ki, tam ideal şəkildə formalaşmadığından, dünya üzrə investisiya prosesinin lazımı şəkildə həyata keçməsinə şərait yaranmır.

Ölkə daxilində investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi və investisiya prosesinin tənzimlənməsi daxili qanunlarla həyata keçirilirsə, dünya miqyasında ölkələr arasında investisiya axınının tənzimlənməsi beynəlxalq hüquqi-normativ aktlar vasitəsi ilə reallaşdırılır.

İlkin kapital yığımindan başlayaraq kapitalın beynəlxalq hərəkəti kütləvi sürətdə bərqərar oldu. Tarixin bu dönməndə kapital axını, əsasən müstəmləkəçi və müstəmləkə dövlətlər arasında baş verən kapital axını ilə xarakterizə olunurdu. Belə olan təqdirdə beynəlxalq hüququn investisiya prosesini tənzimləmə zərurəti yaranmırdı. Çünki müstəmləkənin hüquqi sistemi müstəmləkəçinin hüquqi sisteminə inteqrasiya olunurdu və beynəlxalq hüquqa ehtiyac qalmırdı.

Sonrakı dövrlərdə, yəni, müstəmləkə dövlətlərin müstəqillik əldə etdikləri dövrdən başlayaraq investisiyaların beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsinə ehtiyac duyuldu. Bu zaman yeni müstəqillik əldə etmiş dövlətlər müstəmləkəçilərin hüquqlarını öz dövlətləri daxilində məhdudlaşdırdılar və onlara məxsus olan əmlakları milliləşdirdilər. Onda keçmiş kolonistlər əks addım ataraq beynəlxalq miqyasda ümumi standartların qəbul edilməsinə cəhd etdilər. Bu ümumi standartlar, daha doğrusu “minimal beynəlxalq standartlar” adlanan və beynəlxalq hüququn tərkib hissəsi olan standartlardır ki, onlar da istənilən dövlətin xarici investorla milli investorlara bərabər hüquqlu və ədalətli hüquqi rejim yaradan normaların qəbulunu özündə ehtiva edirdi.

Kapitalın beynəlxalq axının güclənməsi və investisiya prosesinin beynəlxalq səviyyədə cərəyan edən iqtisadi münasibətlərin mühüm hissəsinə çevrilməsi onların beynəlxalq hüquq vasitəsi ilə tənzimlənməsinə ehtiyac doğurdu. Həmin ehtiyacın ödənilməsi

məlumdur ki, ölkələr arasında ikitərəfli sazişlərin, həmçinin regional integrativ qurumlar və universal beynəlxalq təşkilatların hüquqi-normativ sistemləri daxilində tənzimlənməsi vasitəsi ilə həyata keçirildi.

Dünya iqtisadiyyatının genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq inkişafa zəmin yaradan resurslardan istifadə imkanları da artır. Lakin əvvəlki kimi bu kapital, məhdud sayda resursların sahibləri - inkişaf etmiş ölkələrin “əlində” cəmləşmişdir.

Dünya üzrə yığımların məhdudluğu investisiyalara olan tələbatı artırır. Bununla da nəinki, İEO-də, həm də İEOÖ-də kapitalın dövr etməsinə tələbat yaradır. İnkişaf etmiş dünya ölkələri daxili, eyni zamanda da xarici investisiyaların hüquqi şəraitinin təsbiti məsələsində xeyli irəliləyişə nail olublar. Bu sahədə mühüm faktorların müəyyən edilməsinə rəğmən, daxili və xarici investisiyaların arasında onların hüquqi şəraitlərdəki bəzi fərqliliyə əsaslanan rəqabəti mövcuddur. Bu tendensiya güclü siyasi və iqtisadi risklərə sahib olan İEOÖ -in yaratmalı olduqları mühitə və onun formalaşması prosesinə güclü təsir edir.

XX əsrin sonundan başlayaraq İEO-nün iqtisadiyyatına yönələn birbaşa investisiyaların həcmi artdı. Yəqin ki, bu tendensiya müvəqqəti xarakter daşıyır. Lakin, İEO-nün investisiya ixracının başlanmasını proqnozlaşdırmaq hələ ki, qeyri-mümkündür. Bununla belə, investisiya axınlarının istiqamətləri qabaqcadan müəyyən qədər özünü büruzə verir. Çünki birbaşa xarici investisiyalar şəxsiz ki, yatırımlar üçün daha yaxşı investisiya mühiti formalaşdırmış və hökumət, ictimaiyyət, biznes tərəfindən xarici investisiyalara qarşı dəqiq mövqe seçmiş ölkələrə doğru axacaqdır. Bu cür ölkələrdən biri də hökmən Azərbaycan olmalı idi.

Ümumiyyətlə, indiki dövrdə iqtisadi münasibətlərdəki mürəkkəbliklərdən doğan çətinliyin aradan qaldırılması üçün xarici kapital qoyuluşları olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edirlər. Bu zaman, investisiya qəbul edən ölkənin ictimai maraqları ilə xarici investorun

maraqları üst-üstə düşməyə bilər. Ona görə xarici kapitalın cəlb edilməsi mexanizmi elə qurulmalıdır ki, həm investorun iqtisadi maraqları, həm də ölkənin iqtisadi-sosial maraqları təmin olunmuş olsun. Bu hal problem kimi mövcuddur, lakin, həll olunandır və bunu biz dünya təcrübəsindən görə bilərik. Ancaq problemin həlli istiqamətində konkret addım atarkən, ilk növbədə, müasir şəraitdə lazımi investisiya mühitini təmin edən iqtisadi və qanunverici bazanın formalaşdırılması məsələsi diqqət mərkəzinə alınmalıdır. Çünki hər bir xarici subyekt hər hansı bir ölkəyə kapital qoymazdan əvvəl, həmin ölkədəki mövcud siyasi, iqtisadi, mədəni, hüquqi mühiti tədqiq edir. Əgər bu mühit qənaətbəxş hesab olunarsa, ölkəyə investisiya yatırmaq qərarına gəlir. Keçid iqtisadiyyatlı ölkələr, o cümlədən respublikamızın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri bu sahədə xarici investor üçün şəffaf investisiya mühitinin yaradılmasından ibarətdir. İnvestisiyaların cəlb edilməsinin metodlarının fərqliliyinə baxmayaraq, öz iqtisadiyyatına külli miqdarda investisiya cəlb edən ölkələrin ümumi cəhətləri mövcuddur: yatırımların etibarlı qorunması; investorlarla uzunmüddətli, etibarlı əlaqələr; investisiyaların kritik həcmi və perspektiv inersiyalı artımı. Keçid dövründə olan ölkələrdə xarici kapitalın ölkəyə cəlb edilməsi probleminin həlli onların inkişaf məqsədlərinin və vəzifələrinin uzlaşdırılmasından asılıdır. Keçid iqtisadiyyatlı ölkələr birbaşa xarici investisiyaların ölkəyə cəlb olunması uğrunda rəqabət aparırlar. Onlar yaxşı anlaşırlar ki, xarici investisiyalar iqtisadiyyatın modernləşməsi və maliyyə problemlərinin həllində əvəzsizdirlər. Bir çox ölkələr üçün xarici investisiyalar, həm də bazar institutlarının formalaşmasında vasitə rolunu oynayırlar.

Ölkədə xarici investisiyaların həcmi elə səviyyədə olmalıdır ki, investisiyanı qəbul edən ölkənin iqtisadiyyatının effektivliyi təmin olunsun. Beynəlxalq investisiya rəqabəti mübarizəsində investorlara daha liberal investisiya rejimi təklif edən ölkə qalib olur. Bunu da qeyd

edək ki, investisiya stimulları və onların investisiya cəlb etməsindəki rolu nisbidir. Tədqiqatlar göstərir ki, investisiya stimulları ölkənin İEO, ya da İEOÖ olmasından asılı olmayaraq, əksər hallarda investisiya cəlb edilməsi prosesinə təsir etmirlər.

1992-ci il tarixli “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ölkə ərazisində xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi , iqtisadi prinsiplərini müəyən edir və xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verməkdədir.

Xarici investorlar Azərbaycan Respublikası ərazisində aşağıda göstərilən yolla investisiya qoya bilərlər: (Sabiroğlu, 2006:147)

a) Azərbaycan Respublikasında hüquqi şəxslər və tərəfdaşlar ilə birlikdə yaradılan müəssisələrdə payçılıq olması;

b) bütövlükdə xarici investorlara aid olan müəssisələrin yaradılması;

s) müəssisələr, əmlak komplekslər, binalar, qurğular, səhmlər, istiqrazlar və başqa qiymətli kağızlar, habelə, xarici investorlara məxsus olan başqa əmlakın əldə edilməyi;

d) torpaqdan və digər təbii ehtiyatlardan istifadə hüquqlarının və digər əmlak hüquqlarının əldə edilməsi;

e) Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxslər, vətəndaşları ilə xarici normaları nəzərdə tutan müqavilələrin bağlanması.

Xarici investisiyalı müəssisə dövlət qeydiyyatdan keçməlidir və həmin andan bu müəssisə Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsi statusunu əldə etmiş olur. Xarici investisiyalı müəssisələr qanunvericilik aktları ilə qadagan edilməmiş istənilən fəaliyyəti həyata keçirə bilərlər. Xarici investorlarla Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən torpaqdan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə hüquqları, o cümlədən torpağın icarəsi hüququ verilə bilər. Bu zaman torpaq sahələri,

xarici hüquqi şəxslərə və vətəndaşların mülkiyyətinə və ya varislik hüququ ilə onlara ömrlük sahibliyə verilmir.

Xarici investorlara faydalı qazıntıların kəşfiyyatı və işlənməsi hüquqlarının verilməsi parlamentdə təsdiq edilməli olan hökumət müqavilələri əsasında həyata keçirilir.

Xarici investorlar, qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada dövlət və bələdiyyə mülkiyyətinin özəlləşdirilməsində iştirakı, qiymətli kağızlarını, habelə müəssisələrin səhmlərini əldə edə bilər. Məsələn, özəlləşdirmə proqramında nəzərdə tutulmuşdur ki, dövlət mülkiyyətini özəlləşdirmək üçün xarici investor əvvəlcə dövlət özəlləşdirmə opsiyonlarını əldə etməlidirlər. Opsion - xarici investora özəlləşdirmə çeklərini və özəlləşdirilən müəssisələrin səhmlərini almaq hüququnu verən dövlət qiymətli kağızıdır. Bir opsiyon bir özəlləşdirmə çekini əldə etmək hüququ verir. Opsionların dəyəri bazarın konyukturundan asılı olaraq Dövlət Əmlak Komitəsi tərəfindən müəyyənləşdirilir. Opsionların tədavül müddəti onların buraxılması anından etibarən 3 ildir. Bu halda aşağıdakılar xarici investorlar hesab edilir:

- xarici hüquqi şəxslər;
- tamamilə xarici investorlara aid olan müəssisələr;
- nizamnamə kapitalında xarici investorların payı 25 faizdən çox olan birgə müəssisələr.

Xarici investisiyalı müəssisələr və xarici investorlar, parlamentdə təsdiq edilmiş hökumətlərarası müqavilə ilə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarıyla müəyyən olunmuş vergiləri ödəyirlər.

Qanunda nəzərdə tutulan istisnalarla, xarici investisiyanın, eyni zamanda investisiya qoyuluşu sahəsində xarici investorlarının fəaliyyətinin hüquqi rejimi Azərbaycan Respublikasında fiziki və hüquqi

şəxslərin əmlakı, əmlak hüquqları, həmçinin investisiya fəaliyyətinə əsasən yaradılan rejimdən az əlverişli ola bilməz.

İqtisadiyyatın üstünlük verilən sahələrində və ayrı -ayrı ərazilərdə xarici investisiya üçün qanunverciliklə əlavə vergi güzəştləri ilə başqa güzəştlər müəyyən oluna bilər.

Azərbaycan Respublikası ərazisində xarici investisiya hüquqi cəhətdən bütöv və qeyri-şərtsiz müdafiə olunur. Bu cür müdafiə milli qanunvercilik normaları və beynəlxalq müqavilələr ilə təmin olunur.

Müvafiq vergilər ilə rüsumları ödədikdən sonra-xarici investorların qanuni əsaslar vasitəsilə xarici valyuta şəklində əldə etdikləri gəlirləri və digər məbləğləri xaricə köçürülməsinə təminat verilir. Xarici investisiyalı müəssisələr özünün istehsal etdiyi məhsulu (işləri, xidmətləri) lisenziyasız ixrac edə və özünün təsərrüfat fəaliyyətinə görə məhsulu (işləri, xidmətləri) lisenziyasız ixrac edə bilər və özünün təsərrüfat fəaliyyətinə əsasən məhsulu, xidmətləri idxal edə bilər. Xarici investorlar ilə xarici investisiyalı müəssisələr torpaqdan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə hüquqlarının, eyni zamanda torpağın icarəsi hüququnun verilməyi Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktları vasitəsilə tənzimlənir.

Xarici investorlara faydalı qazıntı yataqlarının axtarışı, kəşfiyyatı ilə işlənməsi, ayrı-ayrı ehtiyatların istifadəyə verilməsi hüquqları Azərbaycan hökumətinin onlarla bağladığı və qanunverici orqan tərəfindən təsdiq edilən konsepsiya müqavilələri əsasında verilir.

Xarici investisiyalar üçün hüquqi rejimin formalaşdırılması üzrə dövlətlərarası, hökumətlərarası, ikitərəfli razılaşma və müqavilələrin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Azərbaycan Respublikası artıq bir sıra ölkələrlə, o cümlədən Türkiyə, Almaniya, Norveç, ABŞ, Ukrayna, Yaponiya, Böyük Britaniya, Qazaxıstan, Özbəkistan, Rusiya və s. dövlətlərlə bu cür müqavilələr imzalamışdır. İnvestisiyaların qorunması

və stimullaşdırılması üzrə ikitərəfli razılaşmaları xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu sənədlərdə investisiyaların qorunması, qarşılıqlı təsdiq olunması, ikiqat vergitutmadan imtina edilməsi, gömrük məsələləri və s. hərtərəfli detallaşdırılır, qarşılıqlı faydalı şərtlər müəyyənləşdirilir. Bu cür razılaşmanın aparıcı prinsipi ondan ibarətdir ki, dövlətlər qarışıqlı olaraq investisiyalar üçün əlverişli mühit yaradılması məqsədilə qanun çərçivəsində bütün tədbirlər və vasitələrdən istifadə etməyi öz öhdəsinə götürürlər.

Bundan əlavə, investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılmasında Azərbaycanın bir çox dövlətlərlə imzaladığı ikiqat vergitutmaya cəlb olunmasına yol verilməməsi sahəsində əməkdaşlıq üzrə sazişlərin də rolu yüksəkdir. Müvafiq sazişlər ölkə ərazisində xarici investorlara öz fəaliyyətlərini genişləndirməkdə hüquqi yardım göstərir.

Məlumdur ki, investisiya qoyuluşunda əsas məqsəd respublikada strateji əhəmiyyət kəsb etmiş istehsal sahələrinin, istehsal və sosial infrastrukturun yaradılması, son nəticədə lazımi mənfəətin əldə olunmasıdır. İnvestisiya qoyuluşlarının fərqli obyektlərə sərf olunmasının nəzərdə tutulması maraqlı tərəflərin mənafeələrinə tam olaraq uyğun formada həyata keçirilir. Öz mahiyyəti uyğun olaraq investisiya qoyuluşları qarşıda duran strateji problemlərin miqdarından, miqyasından bağlı olaraq bir sıra müddətlərə nəzərdə tutulur. Respublikamızda yeraltı ilə yerüstü sərvətlərdən bütöv və səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə müxtəlif vaxta, əsasən uzun zaman üçün (30 və daha çox ilə), xarici investisiya qoyuluşlarının sahəsində, bilavasitə də, neft-qaz hasilatı üçün ikitərəfli müqavilələr imzalanıb. Bu da ölkədə nəinki neft-qaz hasilatının çox yaxşı inkişafına və həmçinin, ümumilikdə; iqtisadiyyatın strukturunda əsaslı olan keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməyinə səbəb olacaqdır.

Respublikada xarici investisiya qoyuluşlarının başlıca obyektləri əsas olaraq neft-qaz sənayesi hesab olunmuşdur. Xarici investorlar, Azərbaycan ərazisində aşağıda göstərilən istiqamətlər üzrə investisiya qoymaq hüququna malik olmuşlar:

- Azərbaycan Respublikasının müvafiq filiallarının yaradılmağı;
- müəssisələr, binalar, qurğular, müəssisələrdə iştirak payı, səhmlər, istiqrazlar və başqa qiymətli kağızların və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə əsasən digər əmlakın alınması;
- torpaqdan və başqa təbii resurslardan istifadə etmək hüququnun alınmağı;
- borc, kredit, əmlak ilə digər əmlak hüququnun verilməyi..

Azərbaycan ərazisində fəaliyyətdə olan qanunvericiliklə müəyyən olunmuş digər normaların tələblərinə cavab verməyən, dövlətin hüquq və mənafeələrinə qarşı olan obyektlərin yaradılmağı və istifadəsinin investisiyalasdırılması qanun ilə qadağan olunur.

Respublikada hal-hazırda çoxukladlı bazar iqtisadiyyatı inam ilə formalaşmaqdadır. Ölkədə həyata keçirilmiş sosial-iqtisadi siyasətin nəticəsi olaraq iqtisadiyyatımızın dünya iqtisadiyyatına iri inteqrasiya zəminində qurulmağı və inkişaf etdirilməyi real zəruriyyətə çevrilibdir. Respublikanın uzaq xaric və MDB ölkələriylə iqtisadi əlaqələrinin inkişafı milli iqtisadi mənafeələrin gözlənilməsinə təminat vermiş dövlət proqramlarına əsaslanaraq həyata keçirilir. Bu proqramlarda həm xarici investisiyaların cəlb edilməsi nəzdində ölkənin ixracat potensialını artırmaq, digər tərəfdən isə xarici-iqtisadi əlaqələrin getdikcə daha çox genişləndirilməsi nəzərdə tutulmaqdadır. Bu baxımdan hələ 1994-cü il 20-si sentyabrda imzalanan “Əsrin müqaviləsi”nin sosial-iqtisadi lazımlılığı əvəzedilməzdir. Belə ki, 1999-cu ilin 19-u avqustunda “Əsrin müqaviləsi”nin beşinci il dönümünün keçirilməyi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin imzalamış olduğu xüsusi Sərəncam tarixi

əhəmiyyət kəsb edir. Bu Sərəncamda göstərilir ki, beynəlxalq aləmdə “Əsrin müqaviləsi” adını alan bu sazişin bağlanması müstəqil Azərbaycan Respublikasının həyatında tarixi hadisə olaraq qiymətləndirilir. “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası üzrə tam əsas yaratmışdı. Beləliklə, beynəlxalq konsersium yaradılıb, indiyədək respublikada 19 neft müqaviləsi bağlanmış, bu mühüm problemdə 14 xarici ölkədə 33 böyük məşhur şirkətlərin iştirakı təmin olunmuşdur. Hesablamalara görə bu vacib sazişlər respublikada karbohidrogen ehtiyatlarından istifadə sahəsində ölkəmizi Xəzər regionunda əsas mövqeyə çıxaracaqdır. Təhlil göstərir ki, bu zamanadək “Əsrin müqaviləsi”nin həyata keçirilməsi ilə əlaqəli 2,4 milyard ABŞ dolları məbləğində investisiya qoyulubdur. Ümumiyyətlə, neft-qaz hasilatına görə bağlanan müqavilələr 30 il müddətinə nəzərdə tutulubdur ki, buna da uyğun olaraq respublikamıza ümumilikdə 60 milyardə yaxın ABŞ dolları məbləğində investisiya qoyuluşları nəzərdə tutulmaqdadır.

Müasir dövrdə neft sənayesinə qoyulmuş investisiyaların 60%-dən çoxun xarici investisiyalardan ibarətdir. Cəlb edilmiş xarici investisiyalarda xarici dövlətlərdən Türkiyənin payı 34,7%, ABŞ-ın payı 12,4%, İranın payı 8,9%, Böyük Britaniyanın payı 10,4%, BƏƏ-nin payı 3,6%, Rusiyanın payı isə 2,3% təşkil edibdir. (<http://marja.az/news/1196>) Xarici investisiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün normativ hüquqi aktları dünya standartlarına əsaslanaraq təkmilləşdirilməsi zəruridir. Bilindiyi kimi, bu istiqamətdə respublika hökuməti lazım olan tədbirlər həyata keçiribdir. Belə ki, xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı ilə tənzimlənməsi istiqamətinin qiymətlərində liberallaşdırılması, xarici ticarətin stabilləşdirilməsi ilə respublikaya xarici investisiyaların cəlb olunması ölkələrarası sərbəst mal mübadiləsinin həyata keçirilməsi üçün bir çox tədbirlər də görülmüşdür və buna da əsaslanaraq respublikaya xarici

ölkələrin marağı daha çox artmışdır. Amma xarici investorların normal fəaliyyətini tənzimləməyə görə geniş tədbirlər həyata keçirməlidir. Ümumiyyətlə, xarici investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması sahəsində dövlət iqtisadi mexanizmdən bilavasitə, güzəştli vergi sisteminin, sürətli amortizasiya, qiymətqoyma siyasətinin həyata keçirilməyi və b. iqtisadi vasitələrdən lap fəal və çevik istifadə olunmasını təmin etməlidir.

İnvestisiya proseslərinin tənzimlənməsində investisiya fondlarının yaradılması mühüm rol oynamışdır. İnvestisiya fondu bir tərəfdən kredit-maliyyə bazarının institutudur, digər tərəfdən isə öz aksiyalarını buraxan və satan, müxtəlif qiymətli kağızların əldə edilməsini investisiyaların və onu idarə edən hüquqi şəxsdir.

Ölkəmizdə investisiya fondu Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30-u noyabr 1999-cu il “İnvestisiya fondları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu əsasında investisiya fondlarının yaradılması, idarəedilməsi və fəaliyyətinin tənzimlənməsinin ümumi prinsipləri və qaydaları aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

-investisiya fondu - səhmlərin buraxılması və açıq yerləşdirilməsi vasitəsilə cəlb edən pul vəsaitini qiymətli kağızlara investisiya edən, həmçinin qiymətli kağızların alqı-satqısı üçün fəaliyyəti həyata keçirən, diversifikasiya edilən investisiya portfelinə sahib olmuş açıq səhmlər cəmiyyəti;

- investisiya bəyannaməsi - investisiyanın qoyuluşunun məqsədlərini, istiqamətlərini, investisiya fondunun fəaliyyətinə məhdudiyyətləri aşkar edən, diversifikasiya edilən investisiya portfelinə tələbatı göstərən, fond ilə onun müdiriyyətinin cari inkişaf investisiya fəaliyyətini istiqamətləndirən mühüm sənəddir;

İnvestisiya fondu fəaliyyətində marağı olmuş və hüquqi cəhətdən hərəkətlərlə onun vacib fəaliyyətinə təsir edə bilən, ya da investisiya

fondun tərəfindən fəaliyyətlərinə təsir edən istənilən hüquqi və ya fiziki şəxs;

- investisiya fondunun müdiriyyəti - qiymətli kağızların idarə olunması üzrə fəaliyyəti həyata keçirən, investisiya fondu ilə onun idarə olunmasına aid bağlanan müqaviləyə əsasən hərəkət edən hüquqi şəxs (fiziki şəxs) və s. göstərmək olar;

- investisiya fondunun xalis aktivləri və onun əmlakının bazar qiyməti ilə maliyyə öhdəlikləri arasındakı fərqi və s. göstərmək olar.

Müasir dövrdə dünyanın bir çox ölkələrində investisiya kompaniyaları və investisiya fondları milyonlarla əmanətçilərin vəsaitlərini toplayaraq onlardan səmərəli istifadəni təmin edirlər.

1.3. İnvestisiya qoyuluşlarının dövlət tənzimlənməsi sahəsində dünya təcrübəsi

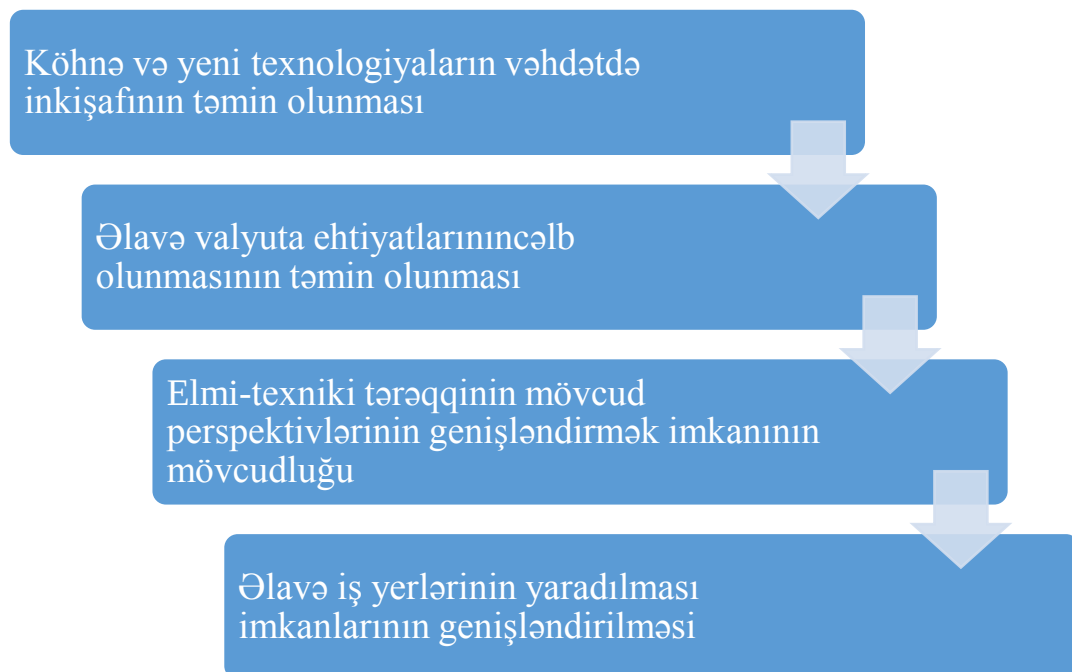
Kapital ixracına səbəb olan amilləri əvvəlki paraqraflarda təhlil etdik. Təhlildən bu nəticəyə gəlmək olar ki, kapital ixracının sürətlənməsinə təkan verən əsas amillər mövcud ölkədə iqtisadi artımın zəif səviyyədə olması, vergi dərəcələrinin kifayət qədər yüksək olması və yaxud da sahibkarın mənfəətinə uyğun gəlməməsi, inflyasiyanın iki rəqəmli ədədlərlə ifadə olunması, eləcə də gözlənilməz müharibələrin baş verməsidir. Kapital ixrac edən müəssisələrin əsas məqsədi daha çox mənfəət əldə etmək və heç bir riski olmayan istehsalı və satışı realizə etməkdir. Pul və ya əmtəə formasında kapital ixrac edən müəssisə kapitalın ixracı nəticəsində əldə etdiyi mənfəəti aşağıdakı mənbələr hesabına təmin etmiş olur: (63)

- ✓ əlavə gəlirin alınması;
- ✓ digər obyektlərin idarə edilməsi;

- ✓ əmtəə axınları hərəkətinə əngəl yaradan proteksionist maneələrin aradan qaldırılması;
- ✓ xaricdə birgə müəssisələrin yaranması;
- ✓ yeni bazarlara məhsulların çıxışı;
- ✓ yeni texnologiyaların alınması (məsələn, payı idarəetmə paketinin alınmasıyla);
- ✓ xarici filialların yaradılaraq ilə ticarət sirlərinin qorunması;
- ✓ vergi ödənişlərinin qorunması (xüsusilə dəniz zonalarında və xüsusi iqtisadi zonalarda müəssisələrin yaradılması və ya qeydiyyatı zamanı);
- ✓ ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilmiş xərclərin aşağı salınmasının təmin olunması.

Kapitalın ixracının qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq baxımından uyğunluğu aşağıdakı sxemlə əhatəli verilmişdir:(44)

Sxem 1.2.

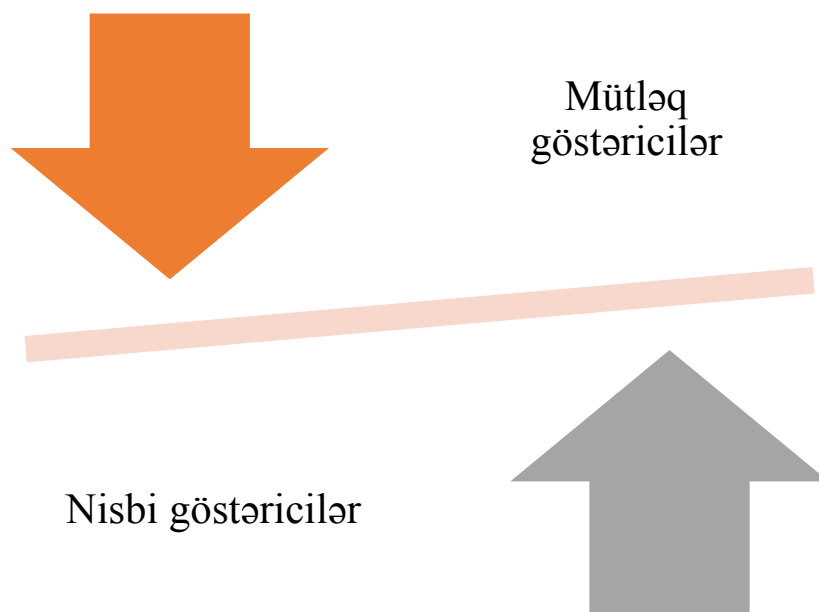

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dünya iqtisadiyyatı sisteminin ərsəyə gəlib formalaşması, genişlənməsi, iqtisadi həyatın beynəlxalq vüsət alması, eləcə də beynəlxalq əmək bölgüsünün əhatə dairəsinin genişlənməsi nəticəsində yalnız əmtəə və xidmətlərin ixracı prosesi deyil, eyni zamanda da kapitalın hərəkətə gələrək ölkə iqtisadiyyatını tərk etməsi, milli dövriyyədən çıxaraq digər ölkələrin iqtisadiyyatında müxtəlif funksiyalar icra etməsi prosesi yaranıb formalaşmışdır. Kapitalın beynəlxalq hərəkəti və ya kapital ixracı maddi aktivlərin ölkənin hüduqlarını aşaraq milli dövriyyədən çıxması və digər ölkənin iqtisadiyyatında öz fəaliyyətini davam etdirməsi prosesidir. Xarici müəssisə və ya təşkilatlara kreditlərin verilməsi, eyni zamanda da maliyyə ehtiyatlarının qıtlığı səbəbindən kreditə tələbatın yarandığı ölkələrə kreditin verilməsi, kapitalın xarici banklarda saxlanması, eləcə də xarici qiymətli kağızların alınması prosesində kapitalın ixracı prosesi baş vermiş olur və kapital ölkə iqtisadiyyatını, milli dövriyyəni tərk etmiş olur. Belə halın tam əksi isə kapitalın beynəlxalq hərəkətinin idxalı mərhələsi hesab olunur. Müasir iqtisadi şəraitdə demək olar ki, bütün dünya ölkələrində kapitalın beynəlxalq müstəvidə hərəkəti prosesi getməkdədir. Elə ölkə mövcud deyildir ki, həmin ölkədə kapitalın ya idalı, ya da ixracı prosesi, və yaxud da idxal-ixrac prosesi birlikdə baş verməmiş olsun. Sadəcə olaraq, buradakı əsas fərq kapitalın hansı məqsədlə hərəkət etməsi və hərəkət edən kapitalın həcmidir. Kapitalın hərəkətinin ümumbəşəri xüsusiyyətə malik olması dünya iqtisadiyyatına əsaslı təsir göstərir. Əgər belə olmasaydı və kapital yalnız milli dövriyyədə qalardısa, o halda dünya ölkələri arasında indiki mövcud inkişaf da olmazdı.

Milli pul ehtiyatlarının milli dövriyyədən çıxaraq beynəlxalq hərəkəti iki əsas göstəricilərdə ifadə olunur. Sözügedən həmin göstəricilər aşağıdakı sxemdə əhatəli verilmişdir:(44)

Sxem 1.3.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin hesabat sənədləri əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin mütləq göstəriciləri aşağıdakı sxemdə əhatəli ifadə olunmuşdur:(44)

Sxem1. 4.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin hesabat məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

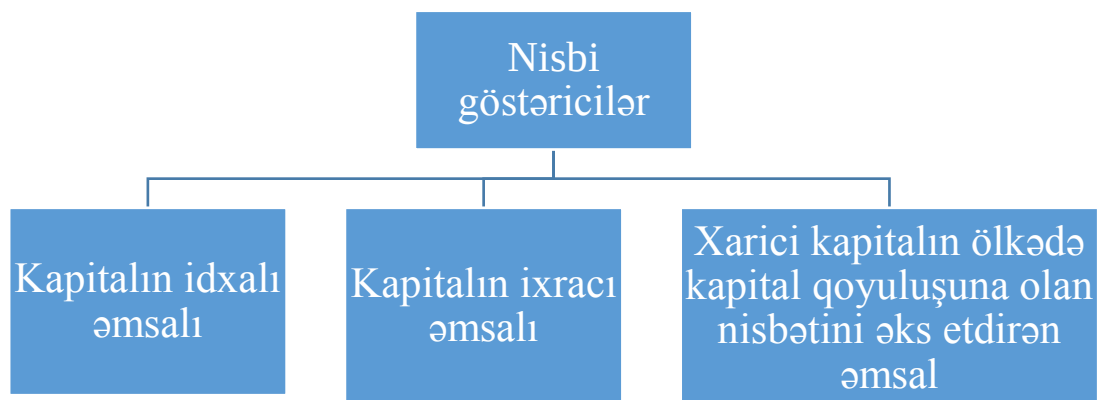
Kapital ixracının həcmi dedikdə, müəyyən müddət ərzində (adətən bir il götürülür) ölkədən çıxarılmış maliyyə resurslarının ümumi həcmi başa düşülür.

Kapital idaxılıının həcmi dedikdə isə, müəyyən müddət ərzində ölkəyə digər ölkələrdən cəlb olunmuş maliyyə ehtiyatlarının ümumi həcmi başa düşülür.

Kapitalın ixrac-idxal saldosu dedikdə isə, eyni dövr ərzində ölkədən çıxarılmış maliyyə resursu ilə ölkəyə cəlb olunmuş maliyyə ehtiyatları arasındakı fərkdir. Kapital ixrac kapitalın idxalını üstələyərsə ümumi milli məhsul olduğu səviyyədə qalsa da, ümumi daxili məhsulun səviyyəsi aşağı düşmüş olar. Kapitalın idxalı kapitalın ixracını üstələyərsə, bu halda ümumi daxili məhsulun səviyyəsi də artmış olar. Belə ki, ölkə iqtisadiyyatına kənardan cəlb olunmuş hər maliyyə resursu istehsalın həcmi artırmış olur.

Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin inışafına təsir edən nisbi göstəricilər isə aşağıdakı sxemdə tam əhatəli verilmişdir: (44)

Sxem 1.5.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin hesabat sənədləri əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

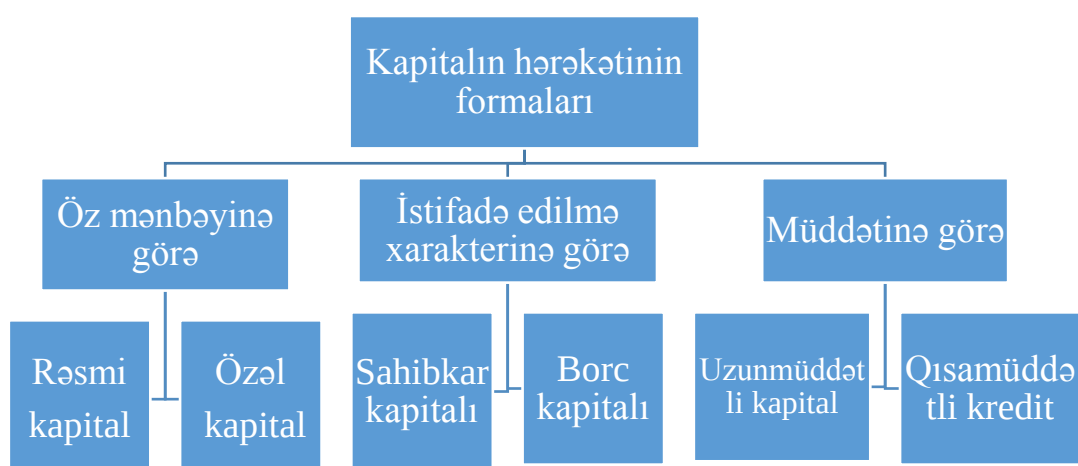
Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin reallaşma formaları müxtəlif meyarlara əsasən təsnifləşdirilir. Həmin meyarlara aşağıdakıları şamil etmək olar:

- ✓ mənbəyinə görə;
- ✓ istifadə edilmə xarakterinə görə;
- ✓ müddətinə görə.

Mənbəyinə görə kapitalın beynəlxalq hərəkəti rəsmi və özəl kapitalla bölünür. İstifadə olunma xarakterinə görə kapitalın hərəkəti sahibkar kapitalına və borc kapitalına bölünür. Müddətinə görə isə kapitalın beynəlxalq hərəkəti uzunmüddətli və qısamüddətli dövrləri əhatə edir.

Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin reallaşma formalarının müxtəlif meyarlar əsasında təsnifatlaşdırılması aşağıdakı sxem vasitəsilə əhatəli şəkildə verilmişdir. (Hirshleifer, 1995: 421)

Sxem 1.6.

Mənbə: J.Hirshleifer. Investment Decision under Uncertainty: Choice-Theoretic Approaches. Quarterly Journal Economics-jurnalının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Təbii resursların iqtisadi gəlir səviyyələri də balanslı olmaqdan uzaqdır. Təbii resurslara iqtisadi baxımdan əsas məhsullar kateqoriyasına baxdığımızda BVF təsnifatı çərçivəsində məhsul qrupları belədir; yeməli qida maddələri (dənli bitkilər, yağlar, ət və dəniz məhsulları ilə tropik meyvələr), içilə bilən qida maddələri (çay, qəhvə və bənzərləri), kənd təsərrüfatı xam maddələr (taxta-şalban, pambıq, yun, dəri və bənzərləri), metallar (mis, alüminium, dəmir, qalay, nikel, qurğuşun, sink, uran, qızıl və bənzərləri) və enerji (neft, təbii qaz, kömür və linit kimi) məhsulları çıxır. Bunlar içərisində ən əhəmiyyətliləri heç şübhəsiz metallar və enerji məhsullarıdır.

Təbii ehtiyatlar və əhəmiyyətli növləri çərçivəsində baxıldığında (metallar və enerji məhsulları olaraq) keçid ölkələrinin bilinən ehtiyatlar çərçivəsində hesab edilənin əksinə yalnız kiçik bir qrupunun orta və üst səviyyədə zəngin olduğunu, geri qalanların isə kasıb olduğunu söyləmək mümkündür. Bu ölkələr; Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Polşa, Rumıniya, Rusiya Federasiyası, Türkmənistan və Ukrayna. Digər ölkələrin təbii resurslar mənasında kasıb olmaları, bu ölkələrdə təbii ehtiyatların heç olmadığını deyil, bilinən iqtisadi ehtiyatların miqdarının kifayət etmədiyini ifadə etmək məqsədlidir.

Təbii resursların yer üzündə bərabər olmayan paylanmasına qarşı potensial bir rifah qaynağı görülməsinə görə, yeni bir təbii qaynaq tapmaq xüsusilə az inkişaf etmiş ölkələr üçün çox əhəmiyyətli bir hədəf olaraq qiymətləndirilir.

Təbii resursları zəngin olaraq sahib olmanın iqtisadi inkişafa müsbət təsir etdiyinə dair bu mühakimənin doğru olduğuna dair nümunələr mövcud

olmaqla birlikdə, iqtisadi inkişafı avtomatik olaraq təmin edə biləcəyini düşünmək asan deyil. Hətta tərs nəticələr belə ola bilər. Təbii ehtiyatlar baxımından zəngin ölkələrin iqtisadi performansını qiymətləndirən bir çox işdə bu baxımdan diqqət çəkici təsbitlərə yer verilir və təbii resurslar baxımından zəngin olmanın mənfi təsir doğura biləcəyi ifadə edilir. Bugünkü dünya iqtisadiyyatına baxıldığında bir çox örnəklə qarşılaşa bilərik. Yaponiya, Cənubi Koreya, İsveçrə, İtaliya, Finlandiya, İrlandiya kimi təbii resurs kasıb ölkələrin, Meksika, Nigeriya, Venesuela, Rusiya, İran, İraq, Çili, Braziliya, Kolumbiya, Qana kimi təbii resurs zəngini ölkələrdən daha inkişaf etmiş və daha çox gəlir sahibi olmaları bu baxımdan tez-tez verilən nümunələrdəndir(<http://www.kavkazplus.com>)

Təbii resursların yaratdığı canlanmalar iqtisadi gücün əhəmiyyətli bir parçası olaraq görülməsinə baxmayaraq, bu ana qədər əldə edilən dəlillər təbii qaynaqları bol olan ölkələrdə iqtisadi inkişafın zaman içərisində yavaşladığını göstərir, bu səbəbdən təbii resursların səbəb olduğu iqtisadi bolluq dövrləri uzun müddət davam etməyə bilər. Bu mövzunu açıqlamaq üçün bir ölkənin zəngin neft qaynaqları, yada digər təbii resursları kəşf etdiyini güman edirlər.

Keçid iqtisadiyyatı olan bəzi ölkələr təbii sərvətləri və ya kənd təsərrüfatı (Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Polşa, Rumıniya, Rusiya, Türkmənistan və Ukrayna) ilə zəngindir, bu ölkələrin gələcəkdə daha sürətlə inkişaf edəcəyi və yüksək səviyyəli ölkələrə çatacaqları güman edilə bilər. Resurs iqtisadiyyatlı zəngin ölkələrdə məşhur ideya təbii sərmayənin iqtisadiyyatın inkişafına dəstək verməsi və məhsuldarlığı artırmasıdır. Zəngin təbii sərvətlər ölkə üçün birbaşa gəlir mənbəyidir.

Gürcüstan. Zəngin turizm sahələri ilə tanınan Gürcüstan ciddi investisiyalar potensialına malikdir. Tiflis sənaye, sosial və mədəniyyət mərkəzidir. Gürcüstana edilən xarici investisiyalar, 12 Noyabr 1996-cı

ildə təsdiq edilmiş İnvestisiyaların Təşviqi və Müdafiəsi haqqında Qanunla təmin edilmişdir. Qanunda xarici sərmayəçilərlə Gürcüstan investorlarının eyni hüquq və azadlıqlara malik olduğu qəbul edildi. Bundan başqa, Gürcüstan hökuməti tərəfindən investisiyaların ictimaiyyətə açıqlanması halında, investisiyaların real bazar dəyəri ödənilməlidir və səhv anlaşılmazlıq halında investor Gürcüstan və beynəlxalq məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.

2013-cü ildə Gürcüstana 913 milyon dollarlıq birbaşa xarici investisiyalar qoyulmuşdur. Bu investisiyaların böyük hissəsi Almaniya və Türkiyədən olan investorlar tərəfindən verilmişdir. 2012-ci ilin məlumatlarına əsasən, birbaşa xarici investisiyaların 20 faizi elektrik enerjisi, 18 faizi istehsal, 18 faizi işə maliyyə sektorunda işlənmişdir. Xarici investorun Gürcüstandakı qeydiyyatı, qiymətli kağızlar, şirkətlər, binalar kimi investisiya aktivlərinin alınmasına dair heç bir məhdudiyyəti yoxdur. Ancaq xarici investorlara əkinçilik ərazilərinin satın alınması qadağandır.

2012 və 2013-cü illərdən sonra Gürcüstan iqtisadiyyatı yavaş-yavaş irəliləyir. Gürcüstanın rəsmi məlumatlarına görə, 2014-cü ildə real artım 4,8% təşkil edib və qiymətlərin ümumi səviyyəsi 0,5% azalıb. Gürcüstanda 2015-ci ildə real artım 2,8 %, 2016-cı ildə 2,2%, 2017-ci ilin yanvar sentyabr ayları arasındakı aylar ərzində 4,7% təşkil etmişdir.

Gürcüstanda qanunvericiliyinə görə, nüvə, bioloji və kimyəvi silah, xaşxaş və digər sahələrə sərmayə qoyulmur.

Gürcüstanda 2009 - 2017-ci illərdə edilən birbaşa xarici investisiya yatırımları məlumatları aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir:

cədvəl 1.1.

İllər üzrə ümumi xarici investisiyalar (2009-2017)

İllər	Milyon ABŞ Dolları
2009	658.4

C 2010	814,5
2011	1.117,2
2012	911,6
2013	914,4
2014	1.758,4
2015	1351
2016	1 565,9
2017	1.101,6

Mənbə: Gürcüstan Statistika İdarəsi

Qrafik 1.1. 2014-2016-cı illər ərzində Gürcüstana investisiya axını

Mənbə: <https://tradingeconomics.com/georgia/foreign-direct-investment>

Polşa. Polşada birbaşa investisiyalar 1992-ci ildə yaradılan Polşa İnformasiya və Xarici İnvestisiyalar Agentliyi (Paiz) tərəfindən həyata keçirilir. Polşanın birbaşa investisiyasının ən cəlbedici cəhəti bazarın ölçüsüdür. Bundan əlavə, Polşa qitənin az inkişaf etmiş ölkələrindən biridir.

Polşa əhəmiyyətli birbaşa xarici investisiyalara məruz qalan ölkədir. 2014-cü ilin sonuna kimi ölkədə birbaşa xarici sərmayə 245 mlyrd. dollar təşkil etmişdir (T.C., İqtisadiyyat Nazirliyi)

Cədvəl 1.2.**Polşaya birbaşa xarici investisiyalar (2000-2016) Mln. Dollar. ABŞ)**

2000	9 445
2001	5 579
2002	4 030
2003	3 982
2004	12 440
2005	9 719
2006	18 381
2007	21 643
2008	13 862
2009	11 889
2010	12 796
2011	18 258
2012	7 120
2013	*120
2014	13 883
2015	19 651
2016	22 074

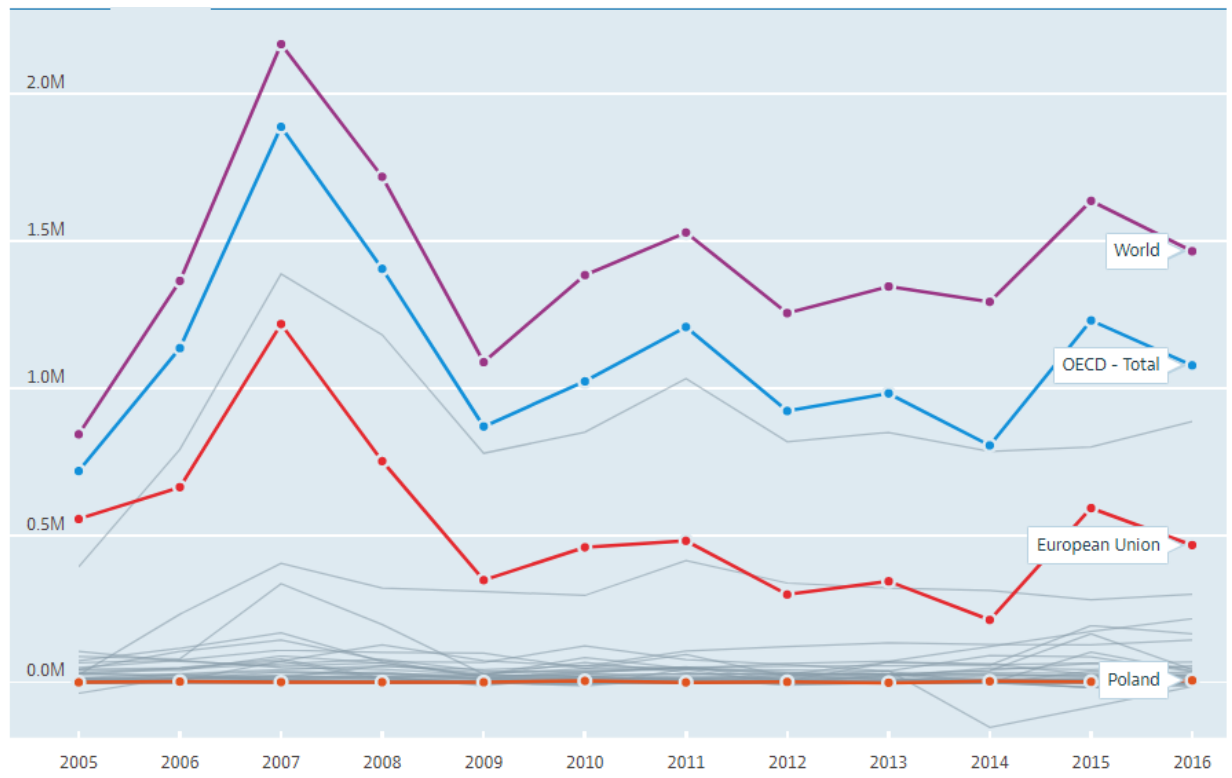
Mənbə: UNCTAD

Qlobal tənəzzüldən sonra Polşaya birbaşa investisiyaların axını 2011-ci ildə artmağa davam etmişdir. 2007-ci ildə 21,643 milyon dollarla ən yüksək səviyyəyə çatdı.

2004-cü ilə qədər cəmi 62,213 milyard dollarlıq birbaşa xarici investisiyanın gəldiyi Polşada, 2005-2014 illər arasında bu miqdar 127,670 milyard dollara çatmışdır.

Polşada birbaşa xarici sərmayələrin paylanması ilə bağlı məlumatları nəzərə alaraq, ölkədə xarici sərmayələrin 80% -dən çoxu AB-nin mənbəyi kimi görünür. İlk üç ölkə; Almaniya, Hollandiya və Fransa. Xarici firmaların təxminən 92% -i Avropa əsllidir. Aİ-dən ən çox investisiya alan yeganə ölkə ABŞ-dır. Polşaya xarici investisiyaların cəlb edilməsinin əsas səbəbləri ölkənin AB-yə üzv olması və Mərkəzi Avropada mövqeyi, ixtisaslı və ucuz işçi qüvvəsinin olması, böyük şirkətlərlə əməkdaşlıq etməkdə hazır olan bir çox kiçik , orta müəssisənin mövcudluğu, hədəflənmiş hökumət subsidiyaları və hazır texnologiya parklarının olmasıdır.

2005-2016-cı illər ərzində Polşaya investisiya axını

Mənbə: <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm>

Qlobal şirkətlər Avropada yeni investisiyalar üçün Polşanı seçirlər. 2013 Bloomberg reytinginə görə, Polşa Mərkəzi və Şərqi Avropada ticarət etmək üçün ən yaxşı ölkə olaraq tanındı. BXİ Intelligence hesabatında Polşadakı sabit makroiqtisadi vəziyyətə, işçilərin performans və məhsuldarlığına, şəffaf vergi və qanuni sisteminə diqqəti çəkir. Dünya Bankının “Doing Business 2013” hesabatına görə, Polşa həmçinin aparıcı AB ölkəsidir.

Polşa xarici şirkətlər üçün bir çox investisiya təşviq təklif edir. Bu təşviqdən istifadə etmək üçün 14 xüsusi iqtisadi zonadan birinə investisiya etmək lazımdır. Xüsusi və imtiyazlı şəraitdə iqtisadi fəaliyyətə başlamaq üçün yaradılan xüsusi iqtisadi zonalar yeni sərmayəçilərə cəlbedici vergi stimulları, məşğulluq imkanları və yaxşı hazırlanmış investisiya imkanları təklif edir.

2007-ci il 2013-cü il arası Avropa İttifaqından ən yüksək AB maliyyələşməsinin iqtisadi artımın çoxalması Polşaya investisiyanın cəlbediciliyinin artmasına kömək edir. Son illər Polşada bir çox regional xidmət mərkəzləri və tədqiqat mərkəzləri yaradılmışdır. Bunlar daim genişlənən yeniliklər və məlumatların həcminə əsaslanan müasir iqtisadiyyatın qurulmasını əhatə edir.(Смит, 1962:58)

Polşada xarici investorlar, xüsusilə, aşağıdakı investisiya təhflərindən faydalana bilərlər:

- Avropa İttifaqı Fondundan hədiyyə; milli investisiyalar və məşğulluq proqramları, tədqiqat fəaliyyətləri, ətraf mühitin mühafizəsi, logistika, təlim proqramları və bərpa edilən enerji mənbələri,

- Polşa hökumətinin subsidiyaları (AR-GE layihələri, ətraf mühit layihələri, 2011-2020 dövründə Polşa iqtisadiyyatına investisiyaların dəstəklənməsi proqramı);

- Xüsusi iqtisadi zonalarda gəlir vergisindən azad olma,

- Real vergi təşviqləri,

- qabaqcıl texnologiya və tədqiqat şirkətləri üçün infrastruktur təmin edən texnoparklar,

- Yeni texnologiyaların əldə edilməsi üçün tətbiq edilən imtiyazlı vergi stimulları,

- Araşdırma mərkəzləri üçün vergi ayırmalarının azaldılması.

İqtisadi köməklik inkişaf etmiş ölkələrdən kapitalın təmiz geri dönməsinin 11%-i həcmində inkişaf edən ölkələrə və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə verilən iqtisadi köməkdir. O formal olaraq, inkişafın rəsmi maliyyələşdirilməsi kimi klassifikasiyaya olunur və iki alt növə bölünür - inkişafa rəsmi kömək və inkişafın başqa rəsmi maliyyələşdirilməsi onlar arasında fərq vəsaitlərin verilmə şərtləri ilə müəyyən edilir. İnkişafa rəsmi köməklik vəsaitləri daha güzəştli, daha az dərəcədə inkişafın başqa rəsmi maliyyələşdirilməsidir, lakin onlar kapital bazarında alınmış

kreditlərdən daha sərfəlidir. Əsas yeri müxtəlif növlər arasında inkişafa rəsmi yardım tutur - vəsaitin 4\5 qədər.

İndiki zamanda inkişafa yardım göstərməkdə bütün sənaye ölkələri iştirak edir. Donor ölkələr iqtisadi yardımı büdcə vəsaiti hesabına göstərir. Yardım göstərməkdə Skandinav ölkələri daha böyük səy göstərirlər. Bütövlükdə inkişaf etmiş ölkələr iqtisadi yardıma ÜDM-in 0,22% yönəldir və bu göstərici son onilliklərdə azalmaqdadır. 1978-1987-ci illərdə artım orta hesabla ildə 4,3%, 1988-1997-ci illərdə artıq 0,7% olmuşdur. İqtisadi yardımın demək olar ki, 65% hədiyyə formasında verilir.

Ən çox iqtisadi yardımı Yaponiya göstərir. O inkişaf edən ölkələrə hər il 9-13 mlrd. doll. verir. Bir neçə onillik ərzində bu sahədə aparıcı mövqeyi ABŞ tutub.

İqtisadi yardım adətən iri layihələrin həyata keçirilməsinə hər şeydən əvvəl nəqliyyat tikintisinə, enerjiyə, rabitəyə göndərilir. Bunların təchizatı adətən bir-birilə bağlı xarakterizə olur və TMS-lər üçün əlverişli olur. Yardımın bəzi növləri ona görə edilir ki, bu vəsaitlər qaçılmaz yardım göstərən ölkədə xərclənir. Buna misal texniki yardımdır. Hər il məsləhətləşmələrə, layihələşdirməyə, kadrların hazırlanmasına gedən 12 mlrd.dollardan 90% çox yardım təqdim edən ölkənin məsləhətçilərinin ödənişinə sərf olunur.

İqtisadi yardım proqramları üzrə göndərişlərin dövlət maliyyələşdirilməsi dünya ticarətində donor ölkələrin mövqeyini möhkəmləndirir.

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA NEFT VƏ QEYRİ- NEFT SEKTORLARINA İNVESTİSİYA QOYULUŞLARININ DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ, ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

2.1. Azərbaycanca neft və qeyri-neft sektorlarına investisiya qoyuluşlarının müasir vəziyyətinin kompleks təhlili

Qeyri-neft sektorunun inkişafında hökumət müxtəlif yollarla iqtisadi siyasət aparır. Hökumətin apardığı diversifikasiya siyasəti onun iqtisadi siyasətinin əsas prioritetlərindən biri hesab edilir. Təbii ehtiyatların mövcudluğu və qorunması nəticəsində inkişaf etməkdə olan ölkələrdə qeyri-resurs sektorunun inkişafı yolu ilə iqtisadi inkişafdan asılılığı aradan qaldırmaq üçün şaxələndirmə siyasəti həyata keçirilir. İqtisadi diversifikasiyanın əsas vəzifəsi uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafı təmin etməkdir. Hökumət, ixrac məqsədli və yüksək gəlirli integrasiya edilmiş istehsal texnologiyasına, qabaqcıl yeniliklərə və xidmət sektorunda üstünlüklərə əsaslanan bir iqtisadiyyata keçərək bu məqsədə nail olmağa çalışır.

Müxtəlif ölkələrin təcrübəsinə əsasən, hökumət siyasət və diversifikasiya sahəsində milli iqtisadiyyatın davamlı inkişaf strategiyasına əsaslanır, bu strategiyanın həyata keçirilməsi və regional inkişaf proqramlarında öz əksini tapır.

Bildiyiniz kimi, 20 sentyabr 1994-cü ildə bağlanmış Əsrin Müqaviləsindən sonra Azərbaycan iqtisadiyyatında böyük çevriliş baş

verdi. 2000-ci ilin ortalarından etibarən hökumət iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi üçün çoxsaylı qanunları, strategiyaları və proqramları inkişaf etdirməyə başladı. Çünki bu dövr ölkə üçün və onun gələcək inkişafı üçün vacib idi. Beləliklə, ölkəyə böyük neft pullarının daxil olması digər qeyri-neft sahələrinin inkişafına sərmayə qoymağa imkan verdi. Bu baxımdan hökumət iqtisadi diversifikasiyaya yönəlmiş bir çox qanun qəbul etmişdir. Kiçik müəssisələrə dövlət yardımı, maliyyə və sənaye qruplarının yaradılması, xüsusi iqtisadi zonalar yaradılması, kənd təsərrüfatı istehsalçılarına dövrü vergi güzəştləri verilməsi kimi bir sıra qanunlar ümumi iqtisadi səviyyədə iqtisadi diversifikasiya üçün əsas yaratmaq üçün vacib ola bilər. Bəzi qanunlar şəffaflığın məqsədi kimi hökumət tərəfindən seçilmiş xüsusi sektorların inkişafına yönəldilmişdir. Belə qanunların nümunələri turizm, toxumçuluq, taxılçılıq, pambıqçılıq, üzümçülük, çay istehsalı və sairidir.

Rusiya Federasiyası və Azərbaycan Respublikası İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiyası Rusiya ilə Azərbaycan arasında dövlət səviyyəsində münasibətləri tənzimləyən iş mexanizmidir. Burada bir sıra məsələlər, iki ölkə arasında ticarət və iqtisadi əlaqələrin vəziyyəti və perspektivləri müzakirə olunmuşdur. Tərəflər nəqliyyat, kommunikasiya və informasiya texnologiyaları sahəsində, fəvqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması üzrə qəbul edilmiş qərarların icrasını müzakirə ediblər. İclasın əsas məsələlərindən biri Rusiya Federasiyasının Federasiyası ilə Azərbaycanın sərhədsiz subyektləri arasında əməkdaşlığın inkişafına həsr edilmişdir. Bu cür əməkdaşlıq ümumi iqtisadi, elmi, texnik, mədəni sahələrdə əməkdaşlığın genişləndirilməsinə kömək edir.

Rusiya Federasiyası Hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında Azərbaycan və Rusiya Federasiyasının vahid enerji

sistemlərinin fasiləsiz işləməsini təmin edən tədbirlər haqqında saziş layihəsi koordinasiyanın son mərhələsindədir.

Regionlararası əməkdaşlıq Rusiya ilə Azərbaycan arasında ticarət və iqtisadi əlaqələrin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Regionlararası əməkdaşlıq sahəsində əlaqələr artır. 2011-ci ilin oktyabrında Bakıda Şimali Qafqaz Federal Dairəsinin nümayəndəsi Aleksandr Xloponin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Bakıya gəlmişdilər. Heyətə Dağıstan, İnquşetiya, Kabardino-Balkariya, Şimali Osetiya-Alaniya nümayəndələri, Qaraçay-Çerkesiya hökumətinin və Stavropol diyarının nümayəndələri daxil idilər. Görüşlər zamanı Dağıstan, İnquşetiya, Karaçayevo-Çerkesiya və Azərbaycan arasında ticarət-iqtisadi, elmi, texniki ilə humanitar sahələrdə, eləcə də Nevinomeş və Sumqayıt şəhərləri arasında müqavilələr imzalanmışdır. FFAD çərçivəsində Rusiya Federasiyasının subyektlərinin investisiya layihələrinin təqdimatı keçirildi.

Azərbaycan MDB regionunda iqtisadi əlaqələrin gələcək inkişafını faydalı tərəfdaşlıq strategiyası əsasında müəyyənləşdirir. Regionda Rusiya Federasiyası ilə münasibətlərin prioriteti bu strategiya üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Azərbaycan perspektivli münasibətlərin rolu və fəaliyyətinin genişləndirilməsində xüsusilə fəaldır. 2006-cı ilin mart ayından etibarən, Rusiya Federasiyasının Ticarət Nümayəndəliyi Bakıda fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan və MDB ilə ikitərəfli ticarət və iqtisadi əlaqələrin hazırkı vəziyyəti və perspektivləri əsasən Dövlətlərarası İqtisadi Əməkdaşlıq Komissiyasının fəaliyyətindən asılıdır. Buna görə, müqavilə hüquqi çərçivəsinin təşkili ilə bağlı əsas məsələlər yeni inkişaf ehtiyaclarına cavab vermək üçün müzakirə olunmalı və düzəldilməlidir (Гитман, 1997)

MDB regionunda böyük layihələrin həyata keçirilməsi üçün investisiya əlaqələrinin qurulması strateji əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycanda “GLONASS” peyk innovasiya sistemindən istifadə perspektivlərinin müzakirəsi Rusiyanın “M2M Telematics” şirkətinin regional mərkəzi olan Hermes GPS ilə perspektivli əməkdaşlıq ola bilər.

Azərbaycan və Rusiya arasında Synterra yeni əməkdaşlıq istiqamətində növbəti addımlardan biri ola bilər. Synterra şirkətinin İKT sahəsində Azərtelekom ilə birgə layihələrinin həyata keçirilməsi ilə bağlı məsələlər müzakirə mövzudur.

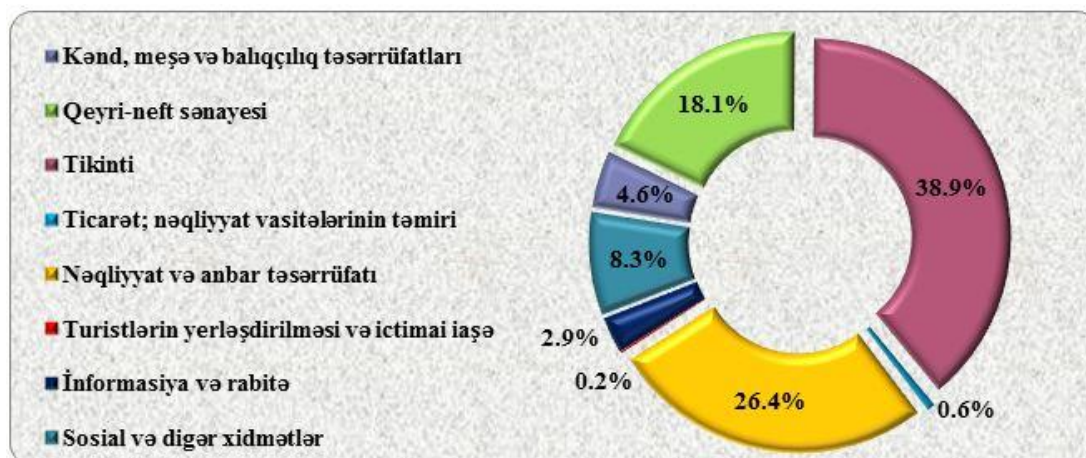
Azərbaycanda 2014-ci ilin xalis maliyyə aktivləri ilin birinci yarısında \$ 6 mil–yard dollar təşkil edib. Bu barədə Azərbaycan Mərkəzi Bankının (AMB) saytında məlumat dərc edilib, eyni zamanda da ilin ilk yarısında tədiyə balansında deyilir.

Azərbaycanda ÜDM-in artımı yerli istehlak və dövlət investisiyalarına mütənasib olmuşdur. Demək olar ki, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına uyğun olaraq, faktiki son istehlak xərcləri 2005-2010-cu illərdə orta hesabla ildə 14,0 faiz, 2010- 2017-ci illərdə isə müvafiq olaraq 8,0 faiz artmışdır.

Azərbaycanda 2004-2016-cı illər ərzində yüksək investisiya aktivliyi müşahidə edilmişdir. Dövr ərzində ölkə iqtisadiyyatına 229,6 milyard manat həcmində investisiya yönəldilmişdir ki, bunun da 53,8 faizi daxili, 46,2 faizi isə xarici mənbələr hesabına maliyyələşmişdir. 2017-ci ildə yanvar-sentyabr aylarında iqtisadiyyatda əsas kapitalla qoyulan cəmi investisiyaların 41.7%-i və ya 4623.0 milyon manatı qeyri-neft sektoruna istiqamətləndirilmişdir. Əsas kapitalla qoyulan investisiyaların 7.5%-i, qeyri-neft sektoruna yönləndilmiş investisiyaların isə 18.1%-i və ya 834.3 milyon manatı qeyri-neft sektorunun inkişafında tətbiq edilmişdir (Qrafik 3.1). (<http://www.stat.gov.az/>)

Qrafik 2.1.

Əsas kapitala yönləndirilmiş investisiyaların strukturu

Mənbə: stat.gov.az

Bu, yaxın keçmişdə xarici investisiyadan asılı olan ölkəmizin indi özünün xarici dövlətlərdə müxtəlif layihələrə sərmayə yatırması faktıdır. Əlbəttə, indiki dövrdə Azərbaycan artıq borc alan ölkə deyil, borc verən ölkədir. Maliyyə imkanlarının genişlənməyi, valyuta ehtiyatlarının lap çox artması (hal-hazırda 42 milyard dollardan çoxdur) Azərbaycana bu imkanı verir ki, öz strateji maraqlarının təmin edilməsi şərti ilə tərəfdaş xarici ölkələrə böyük həcmdə investisiyalar yatırsın.

Cədvəl 2.1.

İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Bütün mənbələr üzrə investisiya qoyuluşları (xarici investisiyalar nəzərə alınmaqla) mlyn.manat</i>	17 048,8	20 251,1	21 448,2	21 890,7	20 057,4	22 868,5
<i>mlyn.dollar</i>	21 588,9	25 777,8	27 340,0	27 907,5	19 547,2	14 329,5
<i>Xarici investisiyalar mlyn.manat</i>	6 849,8	8 102,7	8 269,3	9 175,7	10 998,9	16 216,1
<i>mlyn.dollar</i>	8 673,9	10 314,0	10 540,9	11 697,7	10 719,1	10 161,1

Daxili investisiyalar mlyn.manat	10 199,0	12 148,4	13 178,9	12 715,0	9 058,5	6 652,4
mlyn.dollar	12 915,0	15 463,8	16 799,1	16 209,8	8 828,1	4 168,4

Mənbə: stat.gov.az

Birinci belə vəsait Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmiryol xəttinin çəkilişinə görə 2007-ci ildə kredit kimi Gürcüstana verilibdir. Aşağı faizlə ilk olaraq verilən 220 milyon dollar kredit sonrakı pillələlərdə 775 milyon dollara çatmaqdadır. Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolunun ölkə üçün əhəmiyyətinə gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, bu layihənin icraçısı və onu əsas maliyyələşdirən tərəf beləki Azərbaycandır. Bu yol regiondan Türkiyəyə, həmçinin Avropaya daşınmaqda olan yüklərin həcmi xeyli artacaqdır. BTQ həmçinin Azərbaycanla Avropanın arasında ən qısa dəmiryolu əlaqəsi deməkdir ki, onun da ölkəmizin iqtisadi maraqları üçün hansı dərəcədə vacib olmasını şərh etməyə ehtiyac yoxdur.

2010-cu ilin ortalarında Belarus Prezidenti Aleksandr Lukaşenkonun Azərbaycana səfərində Belarusun dövlət başçısının Azərbaycan Prezidenti ilə müəyyən mühüm məsələləri müzakirə etməsi ilə birlikdə, 200 milyon dollar həcmində qısamüddətli kreditin alınması barədə də razılıq əldə olunmuşdur. Əlbəttə ki, dövlət başçıları səviyyəsində bu məsələnin danışıqlar mövzusu olması, ilk növbədə, Azərbaycanın maliyyə imkanları ilə tərəfdaş ölkələrə həmişə dost münasibət göstərməsindən irəli gəlirdi. Bundan sonar “Belaruskalium” şirkətinə 300 milyon dollar kreditin verilməyi də məhz bu amillərin nəticəsi idi.

2012-ci ildə isə Azərbaycanda kredit verilən ölkələrin coğrafiyası genişləndi. Ölkəmiz Serbiya ilə Monteneqra arasında Liq və Prelina ərazilərini birləşdirən “XI Dəhliz” avtomagistralının tikintisi üçün Serbiyaya 300 milyon avro kredit ayırmışdır. Onu da bildirməliyik ki, 3

ili güzəştli olaraq 4 faizlə 15 il müddətinə verilən kredit hesabına tikilən sözügedən magistralın çəkilişində Azərbaycan şirkətləri də iştirak etməkdədirlər.

Siyahını artırmaq da mümkündür. Ancaq qısa olaraq qeyd edə bilərik ki, son illər Azərbaycan xarici ölkələrə 10 milyard dollardan çox investisiya qoyubdur. Onun 5 milyard dollardan çoxu Türkiyəyə, 1 milyard dollara yaxını Gürcüstana yatırılmışdır. Bununla belə, ölkəmizin xaricə qoymuş olduğu sərmayələrin həcmi illər keçdikcə artır. Sonuncu 3 ilin göstəricilərinə nəzər yetirsək, bu dinamikanı aydın şəkildə görmək mümkündür. Belə ki, əgər 2010-cu ildə Azərbaycanda xarici ölkələrə yatırılan investisiyaların məbləği 232 milyon, 2011-ci ildə 533 milyon dollar olubsa, ötən il bu miqdar 1 milyard 125 milyon dollara çatmışdır. Bu yerdə bir əsas faktı da vurğulayaq ki, Azərbaycanın investisiya qoymuş olduğu dövlətlər sırasında adlarını çəkdiklərimizdən (Belarus, Serbiya, Türkiyə, Gürcüstan) savayı, Rusiya, Moldova, Ukrayna ilə hətta İsveçrə kimi inkişaf etmiş ölkələr var.

Cədvəl 2.2.

Xarici investisiyalar (mln. ABŞ dolları)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Cəmi xarici investisiya	8 673,9	10 314,0	10 540,9	11 697,7	10 719,1	10 161,1
<i>o cümlədən:</i>						
Maliyyə kreditləri	3 692,5	3 135,5	2 655,8	1 880,6	2 210,2	2 197,8
Neft sektoruna	3 407,8	4 287,8	4 935,2	6 730,7	6 622,7	5 617,4
Qeyri-neft sektoruna	886,0	1 094,5	1 041,0	1 318,5	860,4	1 706,2
<i>ondan:</i>						
Türkiyə	89,1	185,9	401,3	481,4	220,4	307,5
ABŞ	73,8	92,5	24,4	89,3	18,9	38,2
İran	11,2	-	-	40,5	0,002	0,2
Almaniya	32,5	45,6	15,1	51,0	60,2	36,4
Rusiya	35,0	21,8	36,1	13,6	15,9	363,2
Böyük Britaniya	148,8	149,3	136,0	153,5	173,2	174,4
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	75,3	92,4	109,3	90,2	104,0	60,2
İsveçrə	26,7	79,4	18,2	18,9	15,7	370,5

<i>Fransa</i>	<i>14,3</i>	<i>14,4</i>	<i>6,1</i>	<i>7,2</i>	<i>4,5</i>	<i>5,5</i>
<i>Kipr</i>	-	<i>6,6</i>	<i>5,4</i>	<i>0,2</i>	<i>1,1</i>	<i>0,1</i>
<i>Cin</i>	-	<i>6,7</i>	<i>5,7</i>	<i>9,7</i>	<i>3,3</i>	<i>1,5</i>
<i>İtaliya</i>	-	<i>22,1</i>	<i>21,3</i>	<i>21,2</i>	<i>14,6</i>	<i>11,6</i>
<i>Yaponiya</i>	<i>2,5</i>	<i>5,4</i>	<i>3,0</i>	<i>2,9</i>	<i>3,4</i>	<i>0,5</i>
<i>Niderland</i>	<i>173,3</i>	<i>186,4</i>	<i>141,6</i>	<i>103,8</i>	<i>85,9</i>	<i>127,9</i>
<i>Diqər ölkələr</i>	<i>203,5</i>	<i>186,0</i>	<i>117,5</i>	<i>235,1</i>	<i>139,3</i>	<i>208,5</i>
<i>Neft bonusu</i>	<i>19,9</i>	<i>2,0</i>	<i>2,4</i>	<i>17,0</i>	<i>2,0</i>	<i>0,1</i>
<i>Digər investisiyalar</i>	<i>667,7</i>	<i>1 794,2</i>	<i>1 906,5</i>	<i>1750,9</i>	<i>1 023,8</i>	<i>639,6</i>

Mənbə: stat.gov.az

Xaricə qoyulmuş sərmayələrin ölkəmizin iqtisadi cəhətdən qüdrətlənməyinə imkan verdiyi, eyni zamanda uzunmüddətli strateji maraqlarını təmin etdiyi danılmayan faktdır. Buna görə də Azərbaycanın investisiyalarına dünyada artmış marağı çox vacib fakt kimi qəbul etmək lazımdır. Xüsusilə də dünyanın görkəmli maliyyə institutlarının gələcəkdəki dövr müddətində Azərbaycanın investisiya potensialının çoxalacağı barədə müsbət proqnozlar verdiyi hazırkı vaxtda. Yeri gəlmişkən, Dünya Bankının proqnozlarına əsasən, Azərbaycan ortamüddətli perspektivdə əsas xarici investor ölkəyə çevriləcək.

Bu sahədə digər mühüm məqam ölkəmizdə iqtisadiyyatın müxtəlif bölmələri üzrə uğurla fəaliyyət göstərən , nəticədə maliyyə imkanlarını bir qədər artıran holdinqlərin olmasıdır. Az vaxt ərzində yaradılmış münbit şərait və edilən güzəştlər hesabına formalaşan sahibkarlar təbəqəsi bu gün ölkə iqtisadiyyatının əsas qüvvəsinə çevriləblər. Hal-hazırda isə onların sorağı xarici ölkələrdən gəlir. Buna uyğun olaraq hazırda Azərbaycanın dünyada investor ölkə kimi tanınmağında göstərilən holdinqlərin rolu az deyil.

Xüsusilə, 2016-cı il il “Karat Holding” şirkəti 25 milyon dollar dəyərində Yessentuki şəhərində “Mənbə” sanatoriya-kurort mərkəzini istismara verib. “Azersun Holding” şirkətinin Krasnodar ərazisində 8 milyon dollar dəyərində meyvə və tərəvəz konservləri istehsal edən zavod, həmçinin 3 milyon dollarlıq çay fabriki var.

“Karvan-L” şirkəti Kabardino-Balkar şəhərində “STALPROM” şirkətinin qurulması və təchiz edilməsini və Dağıstan Respublikasında 1,5 milyon dollar dəyərində “Anji” idman kompleksinin tikintisi layihələrini həyata keçirmişdir. “Matanat-A” şirkəti tərəfindən Krasnodar vilayətində 33 milyon dollar dəyərində quru tikinti qarışıqları istehsalı inşa edilmişdir.

2.2. Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünü uğurla yekunlaşdırmış Azərbaycan Respublikasının qarşısında yeni-yeni iqtisadi meyllər və strateji vəzifələr dayanır. Beynəlxalq iqtisadi integrasiya və eləcə də sürətli qloballaşma prosesləri fonunda dünya bazarında ixtisaslaşma güclənir, əlavə yüksək dəyər yaradan və innovasiyalara söykənən elm tutumlu iqtisadiyyat modelinə daha çox üstünlük verilməyə başlayır. Bütün bunlar isə regional və qlobal səviyyədə rəqabətin daha da kəskin xarakter almasına səbəb olur.

Belə bir iqtisadi şəraitdə Azərbaycan Respublikasının qarşısında dayanan əsas strateji vəzifə yüksək məhsuldarlığa, səmərəliliyə və rəqabət qabiliyyətinə, eləcə də sürətlə şaxələnən ixrac yönümlü iqtisadiyyatın transformasiyasının təmin edilməsi məsələsidir. Bu vəzifə aşağıda verilmiş məsələlərin təşviqini və inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur:

- İqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi;
- Elm tutumlu iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin formalaşdırılması;

- Makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanılmasının təmin olunması;
- İnvestisiya və biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasının təmin olunması;
- Özəl sektorun dəstəklənməsi;
- Qabaqcıl texnika və texnologiyanın, eləcə də təcrübənin tətbiqi;
- İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsinin təmin olunması;
- Xarici ticarətin inkişafının və investisiyaların təşviqinin sürətləndirilməsi.

Ölkənin investisiya mühitinin daha da zənginləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən və icra olunan tədbirlərlə yanaşı, Azərbaycan Respublikasının investisiya imicinin təşviqi də mühim tədbirlər sırasında olmalıdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıda adları qeyd olunan bir neçə əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsi xüsusilə vurğulanmalıdır:

- Azərbaycan Respublikasının investisiya potensialının təşviqi, eləcə də prioritet sahələrə investisiyaların cəlb edilməsi məqsədilə ölkə daxilində və xaricində mütəmadi olaraq biznes forumların və digər bu tipli tədbirlərin həyata keçirilməsinin təmin olunması;
- İnvestisiya yönümlü beynəlxalq tədbirlərdə iştirakın daha da genişləndirilməsi;
- Ölkənin investisiya mühitini, imkanlarını və eləcə də layihələrini, iqtisadi potensialını və təbii resurslarını təbliğ edən təşviqat materiallarının və həmçinin də elektron resursların hazırlanması və yayılması;

- İxtisaslaşmış beynəlxalq kütləvi informasiya vasitələrində ölkənin təbliğinin və təşviqinin aparılmasının təmin olunması.

Azərbaycan Respublikasında müxtəlif sahələrə investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması və həmçinin də tənzimlənməsi istiqamətində bir çox dövlət qurumları fəaliyyət göstərməkdədir. Həmin dövlət qurumları aşağıdakılardan ibarətdir:

- “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 mart 2006-cı il tarixli 1395 nömrəli “İnvestisiya fəaliyyətinin təşviqi üzrə əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamı əsasında yaradılan “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC-nin əsas məqsədi və hədəfi yeni və mövcud kommersiya müəssisələrinə və təşkilatlarına xarici və yerli investorlar cəlb etməklə müddətli investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi vasitəsilə Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrinin inkişaf etdirilməsidir.
- Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO). Özəl sektorun və dövlətin birgə təşəbbüsü sayılan AZPROMO İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən 2003-cü ildə yaradılmışdır. AZPROMO-nun fəaliyyət istiqamətlərinin əsasında yerli istehsalçılar, dövlət və xarici investorlar arasında körpü funksiyalarını icra etməklə onlar arasında qarşılıqlı investisiya mühitinin yaradılmasının təmin olunmasıdır.

Milli iqtisadiyyat üzrə 2020-ci ilə qədər olan strateji baxış Azərbaycan iqtisadiyyatının əvvəlcə xarici şokların mənfi təsiri nəticəsində yaranmış vəziyyətdən çıxmaq üçün qısamüddətli dönmədə sabitləşdirilməsinə, ortamüddətli dönmədə şaxələnmə və yeni

hərəkətverici qüvvələr hesabına inkişaf xəttinin bərpa edilməsinə, dövrün sonunda isə dünya iqtisadiyyatına daha çox integrasiya etməklə rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına nail olmaqdır.

2020-ci ilə qədər strateji baxış 2025-ci ildə və gələcək illərdə qurulacaq iqtisadiyyatın əsaslarını yaratmağa kömək edəcəkdir. Azərbaycan Avropa enerji təhlükəsizliyinin inkişafında, eləcə də nəqliyyat-logistika koridorlarının inkişafında, eləcə də iqtisadiyyatın inkişafında Strateji Yolu haqda mühüm rol oynayır.

İqtisadi diversifikasiyanın və ixtisaslaşmanın əsas məqsədi gəlirləri artırmaq və qeyri-neft sektorunda daha çox dəyər yaratmaq əsasında ədalətli bölüşdürməni təmin etməkdir. Son on il ərzində neft gəlirləri məşğulluğun artmasına gətirib çıxardı. Bununla birlikdə, neft sektorunun əmək zəifliyi zəif olduğundan, bu sahədə çalışan birbaşa işçilərin sayı ümumi işçi qüvvəsinin yalnız 1% -ni təşkil edir. (Dövlət Statistika Komitəsi). Təbii gəlirlər dövlət sektorunda və tikinti sektorunda məşğulluğun artımını göstərir. Qeyri-ticarət sektorunda gəlirlərin azalması eyni səviyyədə məşğulluq problemi yaradır və azərbaycanlı miqrantların cəmləşdiyi qonşu ölkələrdə iqtisadi tənəzzül nəticəsində ölkədə yeni iş yerləri yaratmağın zəruriliyini göstərir. İnfrastrukturun və işgüzar mühitin inkişafı yerli və xarici mənbələrdən böyük investisiyaların olacağını və bazarda mövcud olan mal və xidmətlərin bəzi sektorlarında təzə iş yerlərinin açılmağına imkan yaradacaqdır. Həmin vaxt işçi qüvvəsinin peşəkarlığını artırmaq və yeni iqtisadi vəzifələri cəlb etməyə xüsusi diqqət yetiriləcəkdir.

2020-ci il stratejik baxışına həmçinin bazarlara çıxışların artırılması daxildir. Ticarət infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və ticarətin açıqlığının artırılması daxili bazarın qorunması siyasəti ilə əlaqələndirilməlidir, bu nəticədə xərclərin daha səmərəli paylanmasına

və təbii sərvətlərin daha səmərəli istifadəsinə əsaslanan ədalətli bölüşdürməyə gətirib çıxarır.

Davamlılığın artırılmasına görə ölkə iqtisadiyyatının, dövlət büdcəsinin, neftə olan məzənnəsinin asılılığını azaltmaq lazımdır. Malların və xidmətlərin daxili tələbatına ciddi təsir göstərən neft qiymətlərində dəyişikliklər ölkə iqtisadiyyatında sabitliyin pisləşməsinə səbəb olmuşdur. Misal olaraq, 2004-2014-cü illərdə illik 11,5 faiz artım tempinin dəyişməsi nəticəsində şirkətlərin planlaşdırma potensialı məhdudlaşdırılıb və özəl sektorun investisiyaları azalıb. (Dünya Bankı və Dövlət Statistika Komitəsi) Bundan əlavə, neft gəlirləri xarici valyutanın əsas mənbəyi olduğundan, neft qiymətlərində dəyişiklik ölkənin milli valyutasını dəyərini itirməsinə səbəb olur.

Əsas makroiqtisadi göstəriciləri, xüsusisən də dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinin dəyişkənliyinə olan asılılığını aradan qaldırmaq məqsədilə “qızıl qayda”nın tətbiqi nəzərdə tutulur. Beləliklə, yığılmış neft gəlirlərinin ədalətli bölüşdürülməsi təmin olunacaq və ARDNF-dən dövlət büdcəsinə transfertlərin miqdarı davamlı iqtisadi inkişafın tələbləri ilə əlaqələndiriləcəkdir. Pul siyasətinə görə qiymət sabitliyi milli valyutaya olan inamı artıracaq, intizamlı bir maliyyə siyasətini formalaşdırmağa xidmət göstərəcək və iqtisadi artışa müsbət təsir göstərəcəkdir. Bir sözlə, pul siyasətinin məqsədləri, maliyyə strukturu ilə iqtisadi artım hədəfləri qarşılıqlı olaraq bir-birini dəstəkləyəcəkdir. Maliyyə bazarlarının dərinliyi, eyni zamanda xidmətlərin çeşidi, keyfiyyəti ilə mövcudluğu artırılacaq.

2016-2020-ci illər ərzində strateji yol xəritəsinin həyata keçirilməyində ictimai nəticələrin qiymətləndirilməsi, iş təhlükəsizliyini yaxşılaşdırmaq, müasir təhsil və səhiyyə xidmətlərinə dəstək sistemini təkmilləşdirmək, ictimai xidmətlərin yaxşılaşdırılması və ünvanlı sosial

yardımdan reabilitasiyaya keçid, yoxsulluğun azaldılması üçün səy göstəriləcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu Rusiya valyutası üçün investisiya qoymağa başladı. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu (ARDNF) Türk lirası və Rusiya rublunun aktivlərindəki vəsaitin 5%-ni yerləşdirməyi planlaşdırır.

İnvestisiya siyasətinə əsasən, son illərdə Türk Lirasının aktivlərində başlanğıc investisiyalar həyata keçirilmişdir və son illərdə Rusiya rubluna investisiyaların həyata keçirilmiş olması ilə bağlı işlər başa çatmışdır.

ARDNF, Rusiyanın ən nüfuzlu banklarından biri olan “Qazprombank”-a 3 milyard rubl (təqribən 100 milyon dollar) olan qısamüddətli depozitlər yatırmağa başlamışdır. İnvestisiyalar Rusiya Neft Fondunun Rusiya rublu ilə yaradılmış uzunmüddətli investisiya strategiyasının birinci mərhələsidir. Gələcək maliyyə alətlərinin bu maliyyə alətlərinə investisiya qoyulması gözlənilir.

Azərbaycan Rusiyaya potensial investorları investisiya edir. Rusiyaya sərmayə qoymaq gələcəkdə ölkəmizə müsbət təsir göstərə bilər. Azərbaycan ilə Rusiya arasında iqtisadi əlaqələr barədə danışan Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev “Rusiya-24” telekanalına verdiyi müsahibədə Azərbaycanın bank sektoruna investisiya etdiyini demişdir. Azərbaycan və Rusiya arasındakı iqtisadi əlaqələrdən danışan Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanın Rusiyanın bank sektoruna sərmayə yatırdığını qeyd etmişdir. Azərbaycan Rusiyada daşınmaz əmlaka, banka və emal səhmlərinə, daşınmaz əmlaka və VTB Bankın investisiyalarına sərmayə qoyur. Sanksiyalara baxmayaraq, Azərbaycan Rusiya bazarına investisiyalar yatırmağa davam edəcək. Çünki, öncəliklə, bütün bunlar müvəqqətidir, ikincisi, biz elə işləmək məcburiyyətindəyik ki, əlaqələrimiz möhkəmlənsin. Axı, investisiyalar

sadəcə öz vəsaitini şaxələndirmək deyil. Bu, eyni zamanda əməkdaşlıq münasibətləri ilə onun səviyyəsinin nümayişidir. Prinsipə görə heç bir ölkə sabitlik, mehriban münasibətlər olmayan yerə dövlət vəsaitlərini yatırmayacaqdır.

İqtisadçılar və siyasətçilər Rusiyaya edilən investisiyaların ölkəmizə müsbət təsir edəcəyinə inanır. Azərbaycan və Rusiya arasında iqtisadi əlaqələr yüksək səviyyədədir. Qərb Rusiyaya sanksiya tətbiq edir, amma iqtisadi, mədəni və humanitar sahələrdə xarici ölkələrin Azərbaycana qarşı ciddi problemləri yoxdur. Ölkələr arasında ticarət dövriyyəsi ildən-ilə artmaqdadır. Banklararası əlaqələr, xüsusilə Dünya Bankı ilə Rusiya bank VTB arasında əlaqə qənaətbəxşdir. Azərbaycan başqa sahələrdə də Rusiyaya investisiya qoymuşdur. Amma bu prosesdə müəyyən risklər var. Əslində, Rusiya rublu kəskin düşmüşdür. Bununla yanaşı, qonşu ölkələrlə ticarət balansı yüksək olsa da, bunun bütün səviyyələrdə saxlanılması arzu edilir. Rusiya neftin qiymətinin kəskin azalması, Cənub axını qaz kəmərinin istifadəsindən imtina, sanksiyaların yüksək qiymətləri, yüksək inflyasiya və digər amillər bu ölkədə problem yarada bilər, amma Azərbaycan müstəqil siyasət aparır. Rusiyanın Azərbaycana ehtiyacı var və Azərbaycan Rusiyanın kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarüku üçün böyük imkanlara malikdir. Ölkəmiz ixrac potensialına malikdir və problemləri aradan qaldırmaq üçün istifadə etməlidir.

Bakıda keçirilən 16-cı Azərbaycan Beynəlxalq Turizm və Səyahət Sərgisində (AITF-2017) Kislovodskda “Akademiçeski” sanatoriyasının yenidən qurulması üçün investisiya layihəsinin icrası üzrə üçtərəfli saziş imzalanmışdır.

Sənədi Stavropol diyarı qubernatoru Vladimir Vladimirov, Kislovodsk idarəsinin rəis müavini Maksim Nagornov, “Karat Holding” şirkətlər qrupunun başçısı Taleh Qasimov imzaladılar. Sənəd 1990-cı

illərdən baxımsız vəziyyətə düşən sanatoriyanın bazasında 450 yerlik müasir sağlamlıq ocağının yaradılmağını nəzərdə tutmaqdadır. İnvestisiyaların planlaşdırılan həcmi təxminən 40 milyon dolları təşkil edir. Hesablamalara görə, layihənin həyata keçirilməsi təqribən 150 iş yerini yaratmağa imkan yaradacaq.

Moodys ölkədə bəzi rejimlərin tənzimlənməsi üçün bir sıra addımlar ata biləcəyini bildirir, çünki Azərbaycanda ən böyük valyuta böhranı həll olunmayıb. Yoğun pul siyasəti bank sistemindəki dollar kəsirinin “effektiv” həllini təmin etmir.

Hesabatda deyilir ki, mövcud vəziyyət çox ciddidir və bir çox maliyyə qurumu dollar satışını dayandırıb.

2.3. Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsinin hüquqi təminatı və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Azərbaycan Respublikasında, indiki mərhələdə iqtisadiyyatın inkişafında xarici investisiyanın rolu çox yüksəkdir. Ekspertlərin fikrincə, respublika iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb edilməsinin vacibliyi aşağıdakı səbəblərə görə müəyyənləşdirilir: (Məhərrəmov, 2008:99)

1. İnvestisiya resurslarının daxili bazarları zəif inkişaf edir. Bununla yanaşı bu resurslara dövlət fondları, dövlətlərarası sazişlər üçün kredit xəttinin vəsaitləri, Avropanın Yenidənqurma və İnkişaf Bankının vəsaitləri, Azərbaycanın kommersiya banklarının və investisiya strukturlarının fondları daxildir. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, belə bir bazarın xarici kapitalla olan tələbatı təxminən 20-25 milyard dollardır.

2. Xarici investisiyanın yüksək səviyyəsi. 2014-ci ildə ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyalar 1.844,0 milyard dollar təşkil etmişdir ki, bu da ümumi investisiyanın 70,6% -ni təşkil edir. Ölkədə siyasi və iqtisadi qeyri-sabitliyin mövcud dalğalanmalarına bağlı inflyasiya, iqtisadi böhran əsasən ixracın idxalı ilə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasında xarici investorlar aşağıda qeyd olunanlar ola bilər:

- xarici hüquqi şəxslər; Xarici ölkədə daimi yaşayan xaricilər, vətəndaşlığı olmayan insanlar və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı, ancaq bu şərtlə ki, onlar vətəndaşı olduqları ya da həmişəlik yaşadıkları dövlətdə təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üzrə qeydə alınmış olmalıdırlar;

- xarici ölkələr;

- beynəlxalq təşkilatlar.

Müasir şəraitdə investisiya kapitalı təsərrüfat məqsəduyğunluğu prinsipinə uyğun olaraq hərəkət edir və ən yüksək effektivlik əldə olunması mümkün olan regionlarda cəmləşir. Xarici investisiyaların ölkəyə axını ölkənin geoiqtisadi məkanda statusunu, onun global iqtisadi sistemə qoşulmasının nə dərəcədə uğurlu olmasını müəyyən edən əsas meyara çevrilir. Ölkələr xarici investisiyaları cəlb etməklə yeni təsərrüfat ixtisaslaşmasına yönəlmiş struktur dəyişikliklərini daha uğurla həyata keçirmək imkanı əldə etməkdədirlər.

Bilindiyi kimi, kapitalın intensiv hərəkəti inkişaf etmiş ölkələr arasında müşahidə olunur. Belə ki, kapital ixracının 92%-i, idxalının isə 80%-i ABŞ, Avropa İttifaqı və Yaponiyanın payına düşür. Bu ilk növbədə onunla əlaqədardır ki, birbaşa xarici investisiyaların axınlarını müəyyən edən transmilli korporasiyaların 80%-ə qədər bu ölkələrə məxsusdur.

Bununla belə son onilliklərdə inkişaf etməkdə olan ölkələrin bu proseslərdə iştirakı əhəmiyyətli dərəcədə genişlənmişdir. Bu ölkələr iqtisadi artımın mühüm şərti olan investisiya resurslarını getdikcə daha aktiv cəlb edirlər. Məhz bu səbəbdən bu gün kapitalın beynəlxalq hərəkətinin artım tempi dünya üzrə istehsalın və xarici ticarətin artım tempini üstələyir.

Zəif inkişaf etmiş ölkələrə xarici investisiyalar yararsız, köhnəlmiş texnologiyaların idxalı ilə müşayiət olunur. Bu cür ölkələrə xarici investisiyaların tərəfdarları isə iddia edirlər ki, bu növ investisiyalar qərbin inkişaf etmiş ölkələrində yaxşı nəticələr vermişdir.

Ölkəyə xarici investisiyaların axınını müəyyən edən əsas amil ölkədə mövcud olan investisiya mühitidir. Əlverişli investisiya iqlimi ölkəyə xarici investisiyaların axınını təmin etdiyi kimi, əlverişsiz investisiya mühiti xarici investisiyaların ölkəyə axınının qarşısını almaqla bərabər ölkədən kapital qaçışının da miqyasını artırır.

İnvestisiya mühiti - investoru ölkəyə investisiya qoymağa və ya investisiya qoymaqdan imtina etməyə sövq edən siyasi, sosial - iqtisadi və hüquqi amillərin məcmusu ilə xarakterizə olunan mövcud şəraitdir.

Əlverişli investisiya mühiti bazar iqtisadiyyatı şəraitində maksimum fayda götürməyə çalışan sahibkarlar üçün səmərəli kapital qoyuluşu imkanındır. Mühit (iqlim) termini onun obyektivliyini, ayrı-ayrı investorların iradəsindən asılı olmadığını göstərir.

Xarici investor hər hansı ölkəyə investisiya qoymağı planlaşdırarkən ilk növbədə ölkədə mövcud olan investisiya iqlimini qiymətləndirir. Bu qiymətləndirmə zamanı iki əsas amillər qrupu nəzərə alınır - ölkənin investisiya potensialı və investisiya risklərinin səviyyəsi.

Xarici investor ölkəyə investisiya qoymaq haqda qərar qəbul edərkən həm də investisiya risklərini qiymətləndirir.

Beynəlxalq təcrübədə investisiya mühitinin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif metodikalardan istifadə olunur. ABŞ-da investisiya mühitinin qiymətləndirilməsi metodikası işgüzar fəallıq, təsərrüfat sisteminin inkişaf potensialı, investisiyaların iqtisadi effektivliyi və vergi sisteminin əsas elementlərini xarakterizə edən dörd kompleks göstəricinin müəyyən olunmasını nəzərdə tutur. Qiymətləndirmələrin nəticələri “İllik statistik xəritə”də dərc olunur.

Son dövrlərdə “Euromoney”, “Fortune”, “The Economist” kimi iqtisadi jurnallarda dərc olunan investisiya cəlbəediciliyinin kompleks reytinglərindən geniş istifadə olunur. Bu jurnallarda dərc olunan reytinglər müxtəlif metodikalar əsasında hesablanır. Məsələn, “Euromoney” jurnalında verilən reytinglər doqquz qrup göstəricilərin hesablanması əsasında müəyyən olunur:

- > iqtisadiyyatın effektivliyi;
- > siyasi risklərin səviyyəsi;
- > dövlət tənzimləməsinin vəziyyəti;
- > xarici borcların vəziyyəti;
- > borclara xidmət edilməsi qabiliyyəti;
- > kredit qabiliyyətliliyi;
- > bank kreditlərinin əlçatanlığı;
- > uzunmüddətli borc kapitalının əlçatanlığı;
- > fors major halların yaranma ehtimalı.

Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üzrə dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlər ilk növbədə əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasına, yəni investisiya potensialının yüksəldilməsinə və investisiya risklərinin minimallaşdırılmasına yönəldilməlidir.

Xarici investisiya fəaliyyətinin xüsusi qanunvericilik aktları vasitəsi ilə tənzimlənməsi əsasən inkişaf etməkdə olan, keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə həyata keçirilir. Bu ölkələrdə xarici kapitalın

ölkəyə daxil olmasının tənzimlənməsi məqsədi ilə dövlət tərəfindən bir sıra məhdudlaşdırıcı tədbirlər həyata keçirilir. Belə tədbirlərə aşağıdakıları göstərmək olar:

- > xaricilərin şirkətin nizamnamə kapitalındakı payına qoyulan məhdudiyyətlər;

- > birgə müəssisələrin yaradılması halları da daxil olmaqla xarici kapitalın daxil ola biləcəyi fəaliyyət sahələrinin müəyyən edilməsi;

- > gəlir və kapitalın ölkədən çıxarılmasına müxtəlif məhdudiyyətlərin tətbiqi;

- > yerli istehsal amilləri və istehsal komponentlərindən istifadəni nəzərdə tutan əlavə şərtlərin nəzərdə tutulması (məsələn, xarici kapitallı müəssisədə istehsal olunan hazır məhsulların dəyərində yerli komponentlərin miqdarı normasının müəyyən olunması);

- > yerin təki və təbii sərvətlərin işlənməsinə xarici kapitalın buraxılmasına dövlət nəzarətinin tətbiqi;

- > xalq təsərrüfatı üçün strateji əhəmiyyətə malik sahələrə xarici kapitalın daxil olmasına imkan verilməməsi;

- > xarici investisiyalı müəssisələrin gəlirinin bir hissəsinin ölkənin daxili ehtiyacları üçün istifadə olunmasına yönəlmiş tədbirlər;

- > xarici kapitalın ölkəyə buraxılmasının lisenziya-icazəli qaydalarının tətbiqi;

- > ixracın həcminə məhdudiyyətlər;

- > malların idxalının əvəz olunması tələbləri;

- > daxili bazarda fəaliyyətə qadağalar, yaxud, birgə müəssisələrin yaradılmasına məhdudiyyətlər və s..

Ancaq, bu kimi məhdudlaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi zamanı çox ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bu cür tədbirlərin işlənməsi və tətbiqi zamanı ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi ön plana çəkilməli, amma, bu tədbirlərin xarici investorları ölkəyə investisiya qoymaqdan imtina etməyə sövq

etməməlidir. Yəni, bu tədbirlər ölkədə əlverişli investisiya iqliminin yaradılması üzrə tədbirlərlə uzlaşdırılmalıdır.(Bərxudarov və Məmmədov, 2006:48)

Beynəlxalq səviyyədə xarici investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi iki və çoxtərəfli dövlətlərarası investisiya sazişləri əsasında, beynəlxalq konvensiyalar və bu sferanı tənzimləyən digər beynəlxalq hüquq normaları ilə, müxtəlif beynəlxalq iqtisadi təşkilatların tərəfindən tənzimlənməkdədir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Xarici ticarət əlaqələrinin inkişafı ölkə iqtisadiyyatının səmərəliliyini yüksəltmək, onun beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığa daxil olması üçün əsas amillərdən biridir. İxracın səmərəliliyini artırmaq üçün ilk növbədə onun strukturunda hazır məhsulun çəkisi artırılmalıdır. Ölkənin ixrac potensialının inkişafı, iqtisadiyyatın gücləndirilməsi yolunda əsas istiqamətlərdən biri regional iqtisadi integrasiyaya daxil olmaqdır. Bu cəhətdən ənənəvi bazarlara malik keçmiş SSRİ respublikaları arasında əlaqələrin səmərəliləşdirilməsi də mühüm rol oynaya bilər. Burada da sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, ticarət, energetika, investisiya prioritet istiqamətlər kimi nəzərdə tutula bilər; ixracın səmərəliliyini artırmaq üçün qanunvericilikdə müəyyən dəyişikliklər edilməlidir. Bu dəyişikliklər ilk növbədə vergi sistemində (mənfəət vergisi, əlavə dəyər vergisi və s.) və digər tənzimləmə metodlarında aparılmalıdır; idxalı əvəz edəcək və ixrac orientasiyalı sahələrin kompleks inkişafının təmin edilməsi prioritet vəzifələrdəndir. Fikrimizcə, bu iki sahənin məhsulları qarşılıqlı asılı və qarşılıqlı tamamlayıcı olduğundan onların birgə inkişafı təmin edilməlidir.

Kapital investisiyalarının ölkəyə paylanması ilk addımı ölkədə iqtisadi, siyasi və siyasi sabitliyi təmin etməkdir. İqtisadi və siyasi siyasətdə ardıcılıq və davamlılıq kapital investisiyalarının qısa müddətli və uzunmüddətli olmasını təmin edəcək və beynəlxalq kapitaldan gözlənilən faydaların həyata keçirilməsi üçün potensialı gücləndirəcəkdir. Türk kapital bazarının sərbəst və səmərəli istifadəsi, maliyyə bazarının mühitindən azad bazar şəraitinə integrasiya edilərək, global bazarlar və aktiv bazar ilə mümkün olacaqdır.

Bu təsirlərlə yanaşı, kapital ixracı bəzən böhrana səbəb olur. Bu böhranlarla, kapital ixracının ölkələrin iqtisadi, mədəni, sosial, siyasi və

hüquqi strukturlarından, inkişafdan və inkişaf səviyyəsindən asılı olduğu aydın olmuşdur.

Beynəlxalq kapital axınlarının təmin etdiyi xarici valyuta daxilolmaları və maliyyə imkanlarının artması, bəzi üstünlüklərlə yaralanmaq məqsədi ilə kapital hərəkətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə liberallaşdırılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatı bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrdə olduğu kimi, tarazlıq içində olmadığı üçün ölkədə mövcud qeyri-sabitliyin dərinləşməsinə gətirib çıxardı.

İnkişaf etməkdə olan bir ölkə olaraq, Azərbaycan birbaşa sərmayə kanalı ilə kapital daxil olmasını seçməlidir. Çünki birbaşa investisiyalar texnologiya, bilik və bacarıq gətirir və ölkəyə daxil olma müddətində uzun müddət qalmaqla daha sürətlə inkişaf edir.

Tədqiqat işində aparılan təhlildən aydın olur ki, kapitalın ixracı prosesinə aşağıdakı amillər səbəb olur:

- Siyasi vəziyyətin qeyri-sabit olması. Bu halda sahibkarlar öz investisiyalarına görə daha sərfəli mühit axtarmağa başlayırlar;
- Ölkədə iqtisadi artımın aşağı formada olması və bununla bağlı olaraq səmərəli pul yatırımı imkanının olmamağı fonunda vəsait azlığının olması;
- İnflyasiyanın yüksək olması;
- Milli valyuta üçün faiz dərəcələrinin aşağı olması. Bu da aktivlərin yüksək faizlə yatırılmağı mümkün olan əcnəbi valyutaya köçürülməyinə səbəb olur;
- Yüksək səviyyədə vergi tutulması. Faizlər nə qədər aşağı olsa dövlət beynəlxalq kapital üçün bir o qədər cəlbedici görünər.

Kapital ixracına səbəb olan mühüm amil hüquqi qeyri-sabitliyin olmasıdır. Dünyanın bir çox ölkələri sərbəst iqtisadiyyat şərtlərində

kapital ixracatçısı, eyni zamanda idxalçısı rolunu oynayır. İxrac böyüklüyünə görə lider ölkələr ABŞ, Yaponiya, Almaniya ilə Böyük Britaniyadır.

Beynəlxalq kapital axınlarının təmin etdiyi xarici valyuta daxilolmaları və maliyyə imkanlarının artması, bəzi üstünlüklərlə yaralanmaq məqsədi ilə kapital hərəkətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə liberallaşdırılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatı bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrdə olduğu kimi, tarazlıq içində olmadığı üçün ölkədə mövcud qeyri-sabitliyin dərinləşməsinə gətirib çıxardı.

İnkişaf etməkdə olan bir ölkə olaraq, Azərbaycan birbaşa sərmayə kanalı ilə kapital daxil olmasını seçməlidir. Çünki birbaşa investisiyalar texnologiya, bilik və bacarıq gətirir və ölkəyə daxil olma müddətində uzun müddət qalmaqla daha sürətli və davamlı inkişaf etmək və inkişaf edir.

Ölkədən ixrac edilən kapital məhsulları ixracı bilavasitə dollarla ifadə edildiyindən, kapital ixracına məzənnənin müsbət elastikliyinə bunu nəzərə alaraq izah etmək olar. Yəni ucuzlaşan dollar ifadəsindəki kapitalın məhsulları ölkədən ixraca səbəb olur.

Son dövrlərdə kapital ixracına diqqəti artıran Azərbaycan Respublikası bu sahədə artıq çoxşaxəli əməkdaşlıqlar edir. Sözügüdən sahənin daha da inkişaf etməsi və ölkə iqtisadiyyatı üçün rentabelli olması məqsədilə aşağıdakı təkliflərin reallaşdırılması daha məqsədəmüvafiq olardı:

- Kapital ixracı sahəsində vahid dövlət tənzimlənmə mexanizminin yenidən işlənərək təkmilləşdirilməsi;
- Kapitalın hərəkət edəcəyi ölkənin mövcud iqtisadi vəziyyəti araşdırılaraq (inflasiya səviyyəsi, iqtisadi artım tempi və s.) kapital ixracının həyata keçirilməsi;

- Kapital ixracının son nəticədə dönər sərmayeyə çevrilərək ölkə iqtisadiyyatına səmərə vermə qabiliyyətinin təhlili əsasında həyata keçirilməsi;
- Kapital ixracının qeyri-neft sektorunun inkişafına şərait yaradacaq sahələrə yönəldilməsinin təmin olunması.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. Abbasov Ç.M.. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya yolları. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2005, 252s.
2. Allahverdiyev H.B., Məmmədov Z.T. İnvestisiya proseslərinin tənzimlənməsi. Bakı, “Qafqaz evi” nəşriyyat evi, 2003, 70s.
3. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012 ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur.
4. Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, AZDİU, 2006, 834 s
5. Bayramov V. Dünya Bankı Azərbaycanın dinamik iqtisadi inkişafını yüksək dəyərləndirir. “Xalq” qəz., Bakı, 2009, 8 dekabr (№272), s.1
6. Bayramov V. Ötən il investisiya qoyuluşunun həcmi 14,8 faiz artmışdır “Xalq qəzeti” <http://www.xalqqazeti.com/public/print.php?lngs=aze&ids=8629>
7. Bərxudarov Mənsur və Məmmədov Nüsrəddin, İqtisadi Təhlükəsizlik, Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2006, 452 s.
8. Bərxudarov Mənsur. Azərbaycanın ərzaq təhlükəsizliyi.UNEC-Ekspert jurnalı, 2017.s.41
9. Əliyev M.T. “Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşması və inkişaf problemləri”, Bakı, 2002
10. Mehdiyev İ.Ə. İnvestisiya layihələrinin səmərəliliyini səciyyələndirən cəhətlərin metodoloji əsasları // İqtisadiyyat və həyat, 2008, №3, s.24-36
11. Məmmədli O., İsmayılov M., İsmayılov F. Milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi. Bakı, “MBM” 2008, 560 s.

12. Məhərrəmov A.M, Aslanov H. H Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi. B., 2008, 399 c.
13. Namazova C.B. İnvestisiya qoyuluşlarının nəzəri və metodoloji əsasları //Maliyyə və uçot, 2008, №7/8, s.44-50
14. Nəzirli İ. İqtisadi dirçəliş və institutsional investorlar / Yeni dünyada yeniləşən Azərbaycan iqtisadiyyatı. Bakı, QASİM, 2006, 556 s.
15. Hacıyev N. Milli iqtisadiyyatın inkişafı şəraitində investisiya siyasətinin qiymət amili ilə əlaqələndirilməsi // Azərbaycan MEA-nın Xəbərləri (iqtisadiyyat seriyası). Bakı, 2012, №1, s.62-69
16. Hüseyinov T. İnvestisiyaların iqtisadi tənzimləmə vasitələrinin gücləndirilməsi istiqamətləri. AMEA, Xəbərlər, Humanitar və ictimai elmlər seriyası, №1, B., 2005, s.97-113
17. Hüseyinov T. İnvestisiyaların stimullaşdırılması ilə vergi siyasəti: müzakirə təriqi ilə // Azərbaycanın Vergi xəbərləri, 2008, №2, s.56-6
18. Hüseyinov T. Azərbaycanda investisiyalar: gəlirlər, investisiyalar, sənayeləşdirmə və məşğulluq. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2009
19. Sabiroğlu N., Qloballaşma və Xarici İnvestisiyalar, Bakı, 2006
20. Şükürov N. İnvestisiya mühiti və onun formalaşmasına təsir edən başlıca amillər// İqtisadiyyat və audit, 2008, №1, s.10-14
21. Аббасов.Ч. Экономика Азербайджан на путях глобализации. Баку, 2007, 384 с.
22. Адам Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Наука, 1962, 784 с.
23. Албегова И.М., Емцов Р.Г., Холопов А.В. Государственная экономическая политика. М.: Дело и Сервис, 1998, 320 с.
24. Аскинадзи В.М., Максимова В.Ф. Портфельные инвестиции. М. Московская финансово-промышленная академия. 2005, 62 с.
25. Бем-Баверк Е. Капитал и прибыль. История критика теорий процента. М.: Директмедиа, Паблишинг, 2008, 830 с.

26. Богатырев А. Г Инвестиционное право. М. 1992
27. Богуславский М. М Иностранные инвестиции: правовое регулирование. М, 1996
28. Гитман Л., Джонк М. Основы инвестирования. М.: Дело, 1997, 1006 с
29. Зимин А.И. Инвестиции - вопросы и ответы. М. Юриспруденция. 2006, 256с.
30. Иностранные инвестиции: мировой опыт-практика России. Русско-английский словарь-справочник. Ч 2. ред. Б. Г.Дякина. М. 1996 с.155
31. Кадочников С.М. Прямые зарубежные инвестиции: микроэкономический эффекты благосостояния. СПб.: Экономическая школа. 2002, 267 с
32. Лабин Д. К. Международно-правовое регулирование иностранных инвестиций. М, 2001
33. Ломакин В.К. Мировая экономика. М., ЮНИТА, 2007, 671 с.
34. Максимова В.Ф. Реальные инвестиции. М. Московская финансово-промышленная академия. 2005. 69 с.
35. Максимова В.Ф. Инвестирование. Московский международный институт эконометрик, информатик, финансов и права. М.: 2003, 84 с.
36. Маркс К. Капитал. М., Терра, 2009, 580 с.
37. Моисеев С.Р. Международные финансовые рынки и международные финансовые институты / Московский международный институт эконометрик, информатики, финансов и права. М., 2003, 245 с.
38. Михайлушкин А.И., Шимко П.Д. Международная экономика. М., Высшая школа, 2002, 277 с.

39. Фахрутдинов И.З. Международное инвестиционное и право: теория и практика применения. М., Волтерс Клувер, 2005, 432 с.
40. Fisher I. The nature of capital and income. New York, The Macmillan Company 1906, 427 p.
41. John Bates Clark. The Distribution of Wealth: A Theory of Wages, Interest and Profits. New York: Macmillan, 1908, 254 p.
42. J.Hirshleifer. Investment Decision under Uncertainty: Choice-Theoretic Approaches. Quarterly Journal Economics, 1965. Vol. 79, N 4. Nov. P. 509-536.
43. <http://www.stat.gov.az/>
44. www.economy.gov.az – Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi
45. <http://www.yap.org.az/az/view/news/2263/shahin-mustafayev-azerbaycan-shirketleri-rusiya-iqtisadiyyatina-1-milyard-dollar-investisiya-qoyublar>
46. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/dekabr/14602.htm>
47. http://www.azerbaijans.com/content_100_az.html
48. <http://marja.az/news/1196>
49. <http://www.movqe.az/news/iqtisadiyyat/4886.html>
50. <http://worldmedia.az/news.aspx?id=656>
51. <http://www.biznesinfo.az/businesspractice/finance/params/ln/az/article/4812>
52. <http://www.movqe.az/news/iqtisadiyyat/10176.html>
53. <http://az.qaynarinfo.az/news/shownews/3802-azerbaycandan-turkiyeye-20-milyard-dollarliq-investisiya.html>
54. <http://www.kavkazplus.com>
55. http://www.eabr.org/r/press_center/press_releases/index.php?id_4=49720

56. <http://fdlx.com/business-world/78789-rossiya-v-2017-godu-stanet-privlekatelnoj-dlya-investorov-bloomberg.html>
57. <http://ikon.news/>
58. <http://forbes.com>
59. <http://investing.com>
60. [http:// tradingeconomics.com](http://tradingeconomics.com)
61. <https://regnum.ru/news/polit/1831700.html>

